

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Кваліфікаційна робота
«Особливості жадівської говірки східнополіського говору
поліського наріччя»

Спеціальність – 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
освітнього рівня «МАГІСТР»

Магістрантки 22МУ групи
Пономаренко Любові Юріївни
Науковий керівник –
кандидат філологічних наук,
доцент **Т. Л. Хомич**

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії:

(Підпис) (Прізвище та ініціали)

(Підпис) (Прізвище та ініціали)

(Підпис) (Прізвище та ініціали)

Чернігів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ОСОБЛИВОСТІ СХІДНОПОЛІСЬКОГО ГОВОРУ ПОЛІСЬКОГО НАРІЧЧЯ.....	7
1.1. Теоретичні засади української діалектології.....	7
1.2. Сучасні напрями лінгвістики й українська діалектологія.....	11
1.3. Поліське – одне з трьох наріч української діалектної мови.....	13
1.4. Особливості східнополіського говору.....	17
РОЗДІЛ II. СЕЛО ЖАДОВЕ – ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО САМОБУТНІХ ДІАЛЕКТИЗМІВ.....	28
2.1. Коротка історія села Жадове.....	28
2.2. Фонетичні особливості жадівської говірки.....	31
2.3. Граматичні властивості жадівської діалектної мікросистеми.....	35
2.4. Лексичні особливості жадівського діалекту.....	36
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП ЖАДІВСЬКОЇ МІКРОСИСТЕМИ.....	42
3.1. Фонетичні особливості жадівської говірки, презентовані у мовленні жителів села середнього й молодшого віку.....	43
3.2. Граматичні властивості жадівської діалектної мікросистеми, презентовані у мовленні жителів села середнього й молодшого віку	48
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Для кожного свідомого жителя свого міста чи села є важливим питання історії його малої чи великої Батьківщини. Ця історія містить у собі й територіальне походження місцевості, і відомих людей населеного пункту, якими варто пишатися, адже у багатьох випадках вони прославили його на всю державу, а то й на весь світ, і, звичайно, формування мовлення жителів. Остання ланка є надзвичайно актуальною в наш час, коли Україна перебуває в такому стані, де її жителі розділилися ніби на дві частини: ті, хто є справжнім патріотом своєї держави й ті, хто вважає, що тут погано жити й доцільніше або виїхати за кордон, або просто сидіти вдома й нічого не робити для поліпшення життя у своїй же Україні. Поширеним є явище, коли людина не знає свого походження й коріння, не розуміє якою мовою вона взагалі розмовляє й чому використовує суржик, як нині це розповсюджено в нашій державі. Аби усвідомити своє місце в цьому світі, варто не забувати хто ми й досліджувати наше мовлення, адже не дарма говориться, що мова – ДНК нації.

Наша бездіяльність стосовно того, що історія поступово забувається, стирається протягом століть може призвести до того, що ми вже не зможемо ідентифікувати себе як українці, що призведе до загибелі нас як окремого вільного й незалежного народу. Доки жителі нашої країни будуть розвиватися, вивчати свою мову, коріння, історію, доти й житиме Україна.

Актуальність теми науково-дослідної роботи полягає в тому, що для нас, справжніх українців, важливо знати, любити й поважати не лише великі міста, а й свої маленькі села. Якщо ми досліджуватимемо їх, виводитимемо на новий рівень у науці, то вони зможуть довго існувати, бо до них з'явиться інтерес не лише їхніх жителів, а й, можливо, інших людей, які хотіли б проживати саме у такій незвичайній, цікавій і самобутній місцевості. Особливо це важливо для віддалених периферійних територій України.

Мета роботи – здійснити аналіз східнополіського говору північного наріччя в цілому й окремої його території – села Жадове Чернігівської області

Семенівського району, показати все багатство його говірки на лексичному, фонетичному й граматичному рівнях, узявши за основу мовлення жителів різних вікових категорій, довести, що важливо цінувати своє походження.

Відповідно до мети дослідження її реалізація передбачає виконання таких завдань:

- дослідити історичний шлях розвитку української діалектології;
- окреслити територію поліського наріччя й східнополіського говору, який входить до його складу;
- схарактеризувати особливості говору поліського наріччя на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях;
- коротко окреслити історію села Жадове;
- проаналізувати говірку Жадова на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях, узявши за основу мовлення жителів різних вікових категорій.

Об'єктом дослідження є мовлення жителів села Жадове Новгород-Сіверського (колишнього Семенівського) району Чернігівської області.

Предмет дослідження – діалектні особливості говірки села Жадове, яке входить до складу поліського наріччя й має цікаву історію свого становлення як яскравого представника одного з говорів України.

Матеріалом для роботи слугувало мовлення жителів села різних вікових категорій, які проживають на території села, і багато з яких не мають вищої освіти, а подекуди й повної шкільної (здебільшого це стосується старшої вікової категорії (74 – 92 роки), а тому розмовляють жадівською говіркою, не використовуючи літературну мову.

Основним **методом** дослідження є описовий.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, які мають теоретичне й практичне спрямування, висновків, списку використаної літератури, що налічує

100 найменувань і додатків. У вступі зазначено актуальність роботи, тему, мету, об'єкт, предмет дослідження, завдання.

У першому розділі описано теоретичні основи курсової роботи, досліджено становлення й розвиток української діалектології як галузі мовознавства; описано поліське наріччя східнополіського говору з його фонетичними, морфологічними й лексичними особливостями, зазначена територія його поширення. Також розділ містить інформацію про дослідників у галузі української діалектології.

Другий розділ презентує коротку історію села Жадове; зазначено цікаві назви мікротопонімів цієї місцевості; досліджено мовлення жителів села старшої категорії (автохтонних представників) і як наслідок – схарактеризовано говірку села на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях.

У третьому розділі фонетичні й граматичні особливості жадівської говірки, презентовані на основі мовлення жителів села середнього (44–64 роки) й молодшого (21–22 роки) віку. Також досліджено частоту використання жителями села найпоширенішого явища говірки – дифтонгів *іе* та *уо*.

Положення дослідження **апробовано** на 1) Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання – 2021», яка відбулася 21 квітня 2021 року в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, де представлено доповідь «Жадівська діалектна мікросистема східнополіського говору північного наріччя», 2) на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання – 2023», яка відбулася 17 травня 2023 року в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, де представлено доповідь «Жадівська діалектна мікросистема східнополіського говору північного наріччя» та на 3) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова як чинник національної державности» (Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського, 24 листопада, 2023 року, м. Чернігів), де

виголошено доповідь «Особливості діалектного мовлення різних вікових груп жадівської мікросистеми: зіставний аспект».

Основні положення магістерської роботи викладено в двох тезах і статті:

1. Пономаренко Любов, Хомич Тетяна. Жадівська діалектна мікросистема східнополіського говору північного наріччя // Арватівські читання – 2021: збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 15 квітня 2020 року / упоряд. А. І. Бондаренко, Н. М. Голуб, Н. М. Пасік, С. В. Цінько. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 157 с. – С. 54 – 56.

2. Пономаренко Л. Ю., Хомич Т. Л. Особливості жадівської говірки східнополіського говору поліського наріччя // Арватівські читання – 2023: збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 17 травня 2023 року / упоряд. Н.І.Бойко, О. М. Петрик. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 162 с. – С. 108 – 111.

3. Тетяна Хомич, Любов Пономаренко. Особливості діалектного мовлення різних вікових груп жадівської мікросистеми: зіставний аспект // Українська мова і література в школі. №80.

РОЗДІЛ І. ОСОБЛИВОСТІ СХІДНОПОЛІСЬКОГО ГОВОРУ ПОЛІСЬКОГО НАРІЧЧЯ

1.1. Теоретичні засади української діалектології

Будь-яка мова в нашому світі має свої самобутні діалекти й говірки. Вони разом із літературною становлять загальнонародну національну мову, яка характеризується своїми фонетичними, морфологічними, синтаксичними та лексичними особливостями, які вивчає наука діалектологія – розділ мовознавства, що вивчає діалектну мову, її просторову варіативність і територіальну диференціацію, історію формування мовно-територіальних утворень та окремих мовних явищ, співвідношення і взаємодію з іншими формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами. Формування діалектів та наріч кожної національної мови пов'язане з давнім групуванням населення на певній території, різними колонізаційними рухами, взаємовідносинами народу протягом його багатовікової історії з іншими народами тощо [88, с. 10 – 11].

Розрізняють діалектологію описову (статичну, синхронну) та історичну (діахронну). Описова, чи синхронна, діалектологія займається вивченням місцевих діалектів певної мови в якомусь одному хронологічному зрізі сучасного дослідникові періоду, хоч можливе також діалектологічне дослідження описового характеру більш давнього часу (наприклад, опис певного діалекту за даними якоїсь писемної пам'ятки чи групи пам'яток, Що стосуються одного й того самого періоду з цієї ж території). Історична ж, чи діахронна, діалектологія вивчає розвиток діалектної мови і місцевих діалектів. Вона тісно переплітається з історією мови, зокрема з історичною граматиною, входячи до її складу як невід'ємний складник.

Говір – це територіально окреслене діалектне утворення, яке характеризується певною сукупністю діалектних ознак. На діалектологічній карті говори відмежовуються один від одного пасмом ізоглос, що скупчуються

на пограниччі говорів. У значенні «говір» уживають і термін «діалект», хоч останнім позначають також групу споріднених говорів, що характеризуються системою спільних ознак, якими ця група виразно відрізняється від іншої групи говорів. Найбільшою діалектною одиницею є наріччя, або діалектна група, що являє собою напширше діалектне угруповання певної мови, до складу якого входять однотипні діалекти цієї мови, що мають цілий ряд спільних мовних рис, якими вони виразно відрізняються від інших наріч чи діалектних груп цієї самої мови.

Наша українська земля здавна славилася своєю красивою літературною мовою. Недарма ж вона займає провідне місце серед наймилозвучніших у світі. Лінгвісти в усі часи присвячували свої дослідження й статті саме їй. Незважаючи на це, осторонь зацікавлень учених не залишається й таке явище як діалект. Діалекти завжди слугували інформаційною базою для з'ясування історії мови, культури, розв'язання проблем літератури, етнографії, археології. Сприймаючи своє мовлення, діалектоносії вказують на різницю функціонування їхньої говірки від сусідніх говірок [99, с. 90]. У XIX столітті особливо загострилася увага до говіркового мовлення і як наслідок – зародження української діалектології як окремої галузі лінгвістики. У цей час К. Михальчук уклав першу лінгвістичну карту українських говорів.

Аналізуючи діалектні явища, важливо не тільки зафіксувати їх сучасний стан, а намагатися простежити їхню динаміку [103, с. 480]. Дослідження діалектних явищ у динаміці демонструють тісний зв'язок діалектології та історії мови, адже історичні джерела дають змогу сформулювати систему мови конкретного періоду і з'ясувати час найраніших фіксацій.

Друга половина XVIII – початок XIX століття знаменує зародження української діалектології. Лінгвісти О. Павловський, М. Лучкай, І. Вагилевич, М. Максимович, Я. Головацький у своїх працях уже в той час торкалися цієї теми, але це ще не були ґрунтовні наукові дослідження. Лише у XIX ст. завдяки О. Потебні і його працям «О звуковых особенностях русских наречий» (1865

р.), «Заметки о малорусском наречии» (1870 р.), «К истории звуков русского языка» (1876 р.), де він розрізняє говори, українська діалектологія почала формуватися як наука. Саме він указав на те, що жива народна мова має неабияке значення й варта уваги мовознавців.

К. Михальчук у своїй праці «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» поділив територію України на три наріччя: українське, поліське й червоноруське. Саме ця класифікація вважалася найудалішою в дореволюційній мовознавчій літературі. Після нього ще були спроби класифікацій, але вони переважно уточнювали чи конкретизували цю. Можемо підсумувати, що К. Михальчук і є основоположником української діалектології. Він також, обґрунтувавши, поділив діалекти на давні й новожитні, які протиставляються одне одному за часом виникнення диференційних рис говірок. Лише наприкінці 30-х рр. ХХ ст. українська діалектологія набуває усталеного поділу говорів на три наріччя: північне (поліське), південно-західне й південно-східне. Пізніше з'являється багато статей на відповідну тематику, у яких досліджується фонетика, морфологія, синтаксис, лексика, словотвір. Розвиток діалектів не залежав від державного чи релігійного становища суспільства, адже виникали вони серед простолюду.

У першій половині ХХ ст. на з'ясування походження діалектних явищ особливу увагу звернули діалектологи Академії наук України. 1918 – 1933 рр. стали періодом розгортання наукових досліджень українських діалектів: Діалектологічна комісія ВУАН під керівництвом А. Кримського координувала діалектологічні дослідження в усій Україні. 1984 року вийшла фундаментальна праця вітчизняних діалектологів – Атлас української мови (т. 1), який, на думку авторів, показує стан українських діалектів 40–70-их років ХХ ст. на всіх рівнях мовної структури [33, с. 46].

Найповніше діалектологія представлена у спеціалізованій енциклопедії «Українська мова» (Українська мова. Енциклопедія. К. 1-е вид. 2000; К. 2-е вид. 2004; 3-тє вид. 2011), підготовленій науковцями академічних установ за участю

викладачів провідних вищих навчальних закладів України. Матеріал цієї праці, пов'язаний із українськими діалектами, презентований у достатньо розгорнутому вигляді і являє собою низку статей, що стосуються теоретичних понять таких як говір, ізоглоса, наріччя, діалектна картотека, лінгвістична географія, діалектний словник, діалектологія, також описано всі територіальні різновиди живого народного мовлення в їхньому історичному зв'язку.

Отже, діалектологія як галузь мовознавства вивчає і досліджує місцеві різновиди мови, її територіальні діалекти і говірки.

1.2. Сучасні напрями лінгвістики й українська діалектологія

Оскільки українська мова є тривимірним явищем (просторове часове й суспільне, то, відповідно до цього, дослідження у сфері лінгвістики здійснюються у трьох напрямках: територіальному (просторовому) – геолінгвістика, часовому (хронологічному) – хронолінгвістика, суспільному (соціальному) – соціолінгвістика. Українська діалектологія є складовою української геолінгвістики, яка пройшла довгий і складний шлях, перш ніж перед нами з'явилися досконалі атласи, які презентують просторову варіативність української діалектної мови.

Діалектологія на теперішньому етапі тісно пов'язана з низкою напрямів сучасної лінгвістики. Серед них:

1) психолінгвістика. Цей зв'язок полягає у тому, що важливо вивчати категорію мовця як представника певної етнічної спільноти й водночас унікальну мовну особистість. Особливо важливо це для актуалізації психолінгвістичного напрямку в діалектології та діалектографії;

2) когнітивна лінгвістика, яка розглядає функціонування мови як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища. Вона є відносно молодим напрямом лінгвістичної науки, який стрімко розвивається і зацікавлює дедалі ширші кола мовознавців. Розвиток когнітивної лінгвістики у зв'язку з діалектологією на сьогоднішній день потребує виокремлення нового напрямку діалектології – когнітивної діалектології. Дослідження у цій царині дають можливість формування схеми когнітивних досліджень, що дасть змогу описати відомості носіїв говірок, які можна вважати компонентами національної свідомості, що набуває актуальності з огляду на текстоцентризм сучасних діалектологічних досліджень;

3) лінгвокультурологія. Ця галузь мовознавства вивчає відносини між мовою та культурними концептами: духовними й матеріальними. Діалектні

тексти є надзвичайно цінним джерелом для дослідження культури окремих груп етнічних українців.

1.3. Поліське – одне з трьох наріч української діалектної мови

Українська мова у своєму складі має три наріччя: Північне, Південно-західне й Південно-східне. Північне наріччя територіально співвідносне з Поліссям. Лінгвальні межі Полісся та мовні особливості цього регіону вчені почали виділяти ще у XVIII ст. (О. Шафонський, О. Павловський, М. Максимович, Я. Головацький, П. Житецький, О. Потебня, К. Михальчук, М. Дурново) [13, с. 11]. Назва «Полісся» вперше згадується в Галицько-Волинському літописі під 1275 роком [64, с. 10]. Ця місцевість завжди особливим чином привертала увагу різних дослідників: від етнографів до мовознавців. Можливо, це пов'язано з тим, що цей край має багату на цікаві факти історію, яка не може залишити осторонь жодного вченого у відповідних галузях науки. Незважаючи на це, цілеспрямоване вивчення території Полісся розпочалося порівняно недавно й частіше не українськими, білоруськими чи російськими дослідниками, а польськими. Усі висновки вчених зводилися до того, що цей край надзвичайно самобутній і неповторний. Зазвичай ці праці не охоплювали всієї території Полісся цілісно, а певний його невеликий ареал. Новий етап у вивченні Полісся пов'язується з іменами Є. Тимченка, В. Ганцова, О. Курило, П. Бузука, Ю. Карського, які зробили неоціненний внесок у дослідження зазначених говорів як у синхронії, так і в діяхронії. Зокрема, Ю. Карський провів кордони між українськими й білоруськими говорами, зазначивши, що в Північних повітах Чернігівської губернії наявні вкраплення білоруських говорів і завдяки цьому можна констатувати, що південнобілоруські й північноукраїнські говори становлять цілісну діалектну зону. Загалом, дослідники, які характеризували діалекти саме Чернігівщини поділяли думку про те, що на них значний вплив має білоруська мова, особливо на фонетичному рівні.

Пізніше з'являються фундаментальні монографічні праці С. Бевзенка, О. Кропивницького, Ф. Жилка. Останній є автором першого підручника з

української діалектології, розглянув морфологічні, фонетичні й лексичні особливості Північного наріччя.

Північноукраїнські говірки ще називають поліськими, бо носіями цього діалекту є поліщуки. Але терени проживання поліщуків значно більші від ареалу поширення північноукраїнських говірок, оскільки Полісся, крім мовного, є ще й географічне та етнографічне й поширене воно в межах чотирьох держав: України, Білорусі, Польщі та Росії [63, с. 145]. Системне вивчення поліських говорів починається лише в 2 пол. XX ст. Спеціальних досліджень, присвячених вивченню лінгвальних особливостей поліського наріччя у конкретний хронологічний проміжок, на сьогодні в україністиці немає [64, с. 12]. Поліське наріччя поділяється на три говори: східнополіський говір (лівобережнополіський), що поширений на території лівого берега Дніпра, частково Київської і повністю Чернігівської області, північно-західні райони Сумської області і прилеглі території Курської, Воронежської, Белгородської областей Росії, середньополіський говір (правобережнополіський), що охоплює межиріччя Дніпра і р. Горинь і західнополіський говір (волинсько-поліський) – на захід від басейну р. Горинь до басейну р. Західний Буг.

Північне наріччя межує із польсько- та російськомовними зонами, а також перехідними українсько-білоруськими говірками Берестейщини і Пінщини. Крім українських теренів, його говірки поширені в Курській, Воронежській та Белгородській областях Росії. Воно поділяється на три говори: східнополіський, середньополіський, західнополіський, які й відрізняють це наріччя від двох інших. Предком північноукраїнського наріччя можна вважати мову, якою розмовляли північні дуліби, деревляни, поляни та сіверяни

Дослідники вважають, що північні говори сформувалися на основі мови давніх слов'янських племен полян, деревлян, сіверян і північних волинян, тобто вона була їхньою попередницею.

Характерними фонетичними ознаками цих говорів є такі: 1) відповідно до етимологічного [o] в нових закритих складах у наголошеній позиції

функціонують дифтонги [уо], [уе], [уи], [уі] або монофтонги [у], [ү], [і]: [к^уон'], [к^уен'], [к^уін'], [кун'], [к'ін']; 2) ненаголошене етимологічне [е] у новозакритих складах перед твердими приголосними заступається також дифтонгами або монофтонгами: [н'уос], [н'уес], [н'уис], [н'үс], [н'іс], а перед наступним м'яким приголосним після занепаду [ь] дифтонгом [іе]: [н'іеч], [н'іч]; 3) відповідно до давнього [ѣ] у наголошеній позиції функціонує дифтонг [іе], в той час, як у ненаголошеній позиції – [е] або [и]: [м'іесто], [в'іек] і [л'еса], [мешок]; 4) надзвичайно поширене «акання» – [о] вимовляється як [а]: [карова], [калис'], [пашл'і], [расте], [вана]; 5) для багатьох говірок цієї місцевості характерне ствердіння [р']: [бурак], [бу́ра]; 6) відсутнє сплутування ненаголошених [е] – [и]: [село], [несе], [мене]; 7) відповідно до давнього [ѣ] під наголосом функціонує [а]: [спл'ат'], а в ненаголошеній позиції [е]: [намет'], [носет'], [кажет'], [ходить']. С. Бевзенко наголошував, що в поліських говірках займенник 3-ї ос. має чимало відмінностей у фонетичному оформленні: в^уон, в^уин, в^уен, в^уін, вун, в^ун, вин, він; в окремих крайніх північних, очевидно, під білоруським впливом *јон*.

Серед поширених морфологічних ознак є такі: 1) в іменниках типу бадилля у Н. в. однини зберігається давнє закінчення –е з подовженими м'якими приголосними: [бадил':е], [гарбузин':е], [з'іл':е]; 2) в іменниках І відміни м'якої групи і II відміни м'якої групи у Д. в. і М. в. зберігається закінчення -іє (або -і) та -е: [вод'іє], [на вод'іє], [у ведр'іє], [на земл'іє]; 3) іменники типу коні, гості у Р. в. множини мають закінчення -ей: [коней], [гостей], [людей]; 4) поширеність вказівних займенників [сеї], [с'аја], [сеје]; 5) поширене вживання інфінітивів на -т', -т при збереженні -ти: [молот'], [косит'], [просит'], [сп'іват'].

Найяскравіші синтаксичні особливості такі: 1) поширені конструкції з прийменниками ік, к: [ік празнику], [к магазину], [ік брату]; 2) наявні конструкції з прийменниками ля, ле у значенні «біля»: [л'а мор'а], [л'а саду], [л'е хати], [л'е тебе]; 3) поширені речення зі сполучниками да, дак, дай, дик:

*[уз'ала да ї сказала]; [вона побачила дак і каже], [написала дай і все],
[ударивс'а дик і плакав там, і кричав].*

1.4. Особливості східнополіського говору

Східнополіський говір досліджували О. Курило, Ю. Виноградський, П. Лисенко, В. Ганцов, Ф. Жилко, П. Попов. Спроби докладного розгляду членування східнополіського діалектного континууму в українській діалектології відомі упродовж тривалого часу дослідження цього регіону (праці Н. Дейниченко, В. Куриленка, Є. Черепанової, О. Бабицевої) [29, с. 5 – 6]. Його генетичне коріння діалектологи вбачають у говірках полян і сіверян. Східнополіські говірки були об'єктом лінгвістичних досліджень ще з позаминулого століття, але більшість із них презентували фонетичні явища. Граматику досліджували у меншій мірі. Після опублікування «Атласу української мови» стало можливим не лише просторове відображення характерних діалектові рис, а й часове.

Східнополіські або ж лівобережнополіські говірки мають такі свої фонетичні особливості: 1) значна кількість дифтонгів відповідно до давнього [o] в новозакритих складах у наголошеній позиції, а також відповідно до етимологічного [e]: [м^уост], [м^уіст], [в^уол], [в^уіл]; 2) надзвичайно розповсюджене вживання дифтонга [іе] відповідно до давнього [ѣ]: [п^іієч], [л^іієс], [чалав^іієк], [д^іієвка], [саб^ііє]; 3) дуже поширене «акання»: [вани], [вада], [карова], [пателиц'а], [паишла]; 4) втрата нескладотворчого [і] після голосного префікса: [прин'али], [заишли]; 5) деякі говірки Чернігівщини зберегли давнє [і]: [в'ілк'і], [к'ідат']. Різні науковці у свій час досліджували саме явище «акання», яке поширене у східнополіських говорах (це вже згадувані О. Курило, Ю. Виноградський, а також Т. Назарова, А. Біла). Спостереження засвідчують диференціацію східнополіських говірок щодо розвитку колишньої сполуки *tort; так, щодо словоформи *порося* виявлено структури [оро], [ара], [оре], [аре], [ере], [ера]. Найуживанішими з них є перші дві, які маркують відповідно окаючі ([оро]) та акаючі ([ара]) говірки; інші варіанти словоформ постали, імовірно, унаслідок накладання -оро-, -ара- та -ере- і трапляються в мовленні зрідка.

Східнополіським говіркам притаманні такі морфологічні ознаки: 1) паралельне вживання закінчень -е, -и у Н. в. множини іменників із суфіксом -ин: [мноју] – [мної]; [крапивају] – [крапиваї]; 2) функціонує інфінітивний суфікс -т' при дієслівній основі на голосний: [писат'], [кричат'], [начина́т'], [паказува́т']; 3) паралельне вживання закінчень -е, -и у Н. в. множини іменників із суфіксом -ин: [л'уде] – [л'уди], [циган'е] – [цигани]; 4) наявність дієслів типу [кос'у], [нос'у], [косе], [носе]; 5) у непрямих відмінках займенників відбувається часте опускання [н]: [із їм]; 6) в основному функціонують складені форми майбутнього часу: [буду хадит'], [буду любит'], [буду кришит'].

Вартим уваги питанням є творення присвійних прикметників у східнополіському діалекті. Присвійні прикметники, уластиві східнополіському говору творяться за допомогою таких суфіксів: -ів-, -їв-, -ов-, -ав-, -ев-, -єв-, -ин-, -їн-, -ін-, -ач-, -яч-, -цьк-, -івськ-, -овськ-, -ивськ-. Обмежене вживання присвійних прикметників характерне не лише для сучасної літературної мови, а й для діалектів. Це пояснюємо широким використанням морфологічних засобів передавання посесивного значення [84, с. 428]. Поширеним явищем є вживання присвійних прикметників, які вказують на ознаку предмета за належністю його особі, від назви якої вони утворені: *батькові діти, Сонькіни діти, Надя Бригадірова, жінчині батьки, на Корнієви городи, материні хустки, материни платки*. Також форма посесивів презентована топонімами: *Бакланова Муравейка, Гайове, Вовчий Хутор, Володькова Дівця, Жуків Хутор, Потебнева Гута, Кулішовська копанка, Олешкове озеро*. Від іменників-назв осіб присвійні прикметники творять за допомогою суфіксів -ів-, -їв-, -ов-, -ав-, -ев-, -єв-, -ин-, -їн-, -ін-: *батьків брат, земля дідова, курине м'ясо, батьки маткини, жинчін брат*.

Малопродуктивним є суфікс -цьк- – фонетичний варіант суфікса -ськ-: *сусіцькі діти, сусіцька хата, рисунки децкі, солдацьки сумки* [84, с. 438].

Поряд із присвійними вживають присвійно-відносні прикметники, які мають більший ступінь узагальнення значення. Серед таких є ад'єктиви, які вказують на належність тваринам: *куряче пір'я, утячі яйця, гусині яйця, із коров'ячого молока, свиняче корито, кашечки (котячий) корм*.

Отже, у говірках Східного Полісся творення присвійних прикметників відбувається за допомогою тих словотворчих засобів, що і в українській літературній мові.

Цікавою у контексті діалектів Східного Полісся є дієслова на позначення приготування страв. Лексика харчування загалом і дієслівні назви на позначення приготування їжі зокрема на літературному й діалектному матеріалі були предметом вивчення І.І. Овчиннікової, І.Ф. Джочки, Н.Б. Іваницької, Є.Д. Турчин, Е.Д. Гоци, В.В. Лєснової, Н.Г. Загнітко, Г.Ф. Вешторт, З.Т. Ганудель та ін., проте східнополіські дієслова приготування їжі не були проаналізовані [100, с. 144].

Словосполука «готувати їсти» презентована такими діалектами: *готовить, гатовить, гатовіть, лаштавать, лаштовать, варить, варіть, зачиніть, натуманить*. Для говірок східнополіського говору пошириними способами приготування їжі є:

1) кип'ятити харчові продукти у рідині, готуючи страву чи напій: *варить, варіть*;

2) готувати на вогні (у печі, духовці): *пекти, пекті, пекть, пякецця, пєчеш*;

3) готувати з жиром на вогні: *жарить, жаріть*;

4) готувати у закритому посуді на повільному вогні: *тушить*.

Щодо назв процесів приготування конкретних страв, то функціонують такі лексеми:

1) готувати хліб чи пиріг: *пекти, пекті, пекть, пякецця, пєчеш*;

2) готувати млинці, оладки або деруни: *пекти, жарить*;

3) готувати вареники: *рабить, дєлать, ділать*;

4) готувати м'ясо у закритому посуді на повільному вогні: *тушить*;

5) готувати м'ясо у горщику в печі чи духовці: *тушить, жарить, пекти, томиця;*

6) готувати м'ясо, сало, рибу, пров'ялюючи їх у диму: *коптить, каптять, каптять, зепекать;*

7) готувати смалець у печі, духовці, на газовій плиті: *топить, тапять, тапять, вижаруєця;*

8) збирати сметану: *збирають вершок, вершок сабирають, вибрать вершок, вершок скидають, знять вершок, сабирають сметану, сметану аткінуть, сметанку збірають, зверху збірають, верх ізбірають;*

9) робити кисляк: *скисаєця, ізкісаєця, скіснє, ізкисло, іскіслося, отстоявся, састаюєця, квасиця, квасить;*

10) готувати домашній сир у печі чи духовці: *оттопить, аттапять, аттаплюєця, атваражиця, делаєть сир, делаєть твораг, сир робить;*

11) приготування масла: *колотить, калатить, бить, збивать, шатать, бовтать, матать;*

12) готувати ряжанку в печі, духовці: *парить, топить, делаєть ряжанку;*

13) готувати голубці в макітрі, горщику, каструлі в печі, духовці: *пеки, варить, робить, рабить;*

14) готувати салат: *робить, рабить, зделать, ділаєть;*

15) готувати горілку: *гнать, пракапять;*

16) готувати наливку: *робить, делаєть;*

17) консервувати продукти у банки: *закручувать, закрутіть, закатать, консервірувать, кансервірувать, заготовлять, закатку робім, класті в банкі, зараблять у банки, і пад ключ, і в банкі;*

18) заготовляти сало, м'ясо: *солить, салить, салить, класти в банки, клалі у банки, у банки лажить;*

19) заготовляти огірки, помідори тощо: *солить, мачить, маринуєм;*

20) заготовляти капусту, яблука: *квасить, укисло, кіслить, мачить.*

Функціюють також експресивно марковані лексеми на позначення процесу приготування: *натъопать, накашличить, наварганить, сварганить, наляпошила, намантуліть, наковбашу, наляпать, зляпать, зляпошить, ізтеліпать, ісклумачить, сюда-туда зляпать, зтяпать, тьяп-ляп і гатове.*

Щодо лексичних особливостей східнополіського говору, то йому притаманні такі самобутні, не схожі на інші лексеми: *австрі́йци* – айстри; *ату́ль* – прислівник звідти; *азія́тка* – жіночий одяг типу сарафана; *ам'я́лля* – полова; *бабу́р* – пуголовок жаби; *баламу́т* – великий гречаний вареник, начинений товченою грушею; *бе́бати* – настирливо повторювати те саме, бубоніти, торохтіти; *бедз* – бузок; *бовту́ха* – рибальська снасть; *верлоо́ки* – той, що дивиться з-під лоба; *вилю́днювать* – мужніти, ставати дорослим; *гало́вка* – цегляний димар над покрівлею хати; *ганчей* – прислівник швидше, скоріше; *гі́чка* – верхня частина зав'язаного мішка; *голі́ш* – вилущений кукурудзяний качан; *гу́би* – загальна назва усіх видів їстівних грибів, крім білого й боровика; *ді́кі вӯ́дл* – нічний болотяний птах родини чапель; бугай; *душа́* – підкладка в картузі; *єдно́ва* – келих; *жалку́шка* – дрібнолиста жалка кропива; *забо́й* – завірюха, метелиця; *зап'я́ток* – пів скибки хліба; *йон* – особовий займенник він; *ка́вбух* – шлунок тварин; *кага́л* – зграя птахів; *какалу́ша* – черемха; *каминáр* – сажотрус; *каравáть* – ліжко; *каря́вка* – неохайна людина; *кля́ча* – холодна й волога погода; *лабу́з* – бур'ян; *лахáнка* – велика миска; *ма́йка* – жук-рогач; *ма́мдзя* – мати; *мочáлка* – страва, подібна до підливи, яку їдять умочаючи в неї хліб; *налі́ета* – прислівник наступного року; *нищі́мне* – пісне, нежирне; *окура́т* – прислівник якраз; *надлакóтнік* – підвіконня; *п'є́ста* – вередлива дитина; *позалі́тошок* – дворічне теля; *ратáн* – крикун; *сахáр* – дерев'яні вила для накидання гною на віз; *фрак* – кнур; *шебе́та* – торбинка, в якій школярі носять книжки, хліб тощо; *яблочко* – кадик; *ямочка* – вічко у картоплі; *ятро́вка* – жінка чоловікового брата.

Досить цікавим пластом лексики східнополіського говору є орнітоназви. Орнітологія – галузь зоологічної науки, що вивчає походження, історію

розвитку, таксономічний розподіл класу птахів, їхню будову, фізіологічні функції та інше [8, с. 855]. Щодо номінації живої природи, зокрема й орнітономенів, то йдеться про вихід з ужитку деяких лексем у зв'язку зі зміною життя і побуту мовців. Склад тематичної групи лексики «Назви птахів» також пов'язаний зі змінами у біосфері – природно-кліматичними умовами, які впливають на кількісний і якісний склад орнітофауни (зокрема, зумовлюють зменшення чисельності або зникнення певних видів птахів) [51, с. 241].

Цьому регіонові притаманні такі лексичні одиниці: *аїст, бик, волосянка, гайворон, вальдиш, вертихвостка, в'юрок, грак, гусеня, жабоїд, дрізд, індик, індіча, казора, курка, курча, лебідь, мухоловка, норець, очеретянка, пастушок, пудпудьом, сова, соловей, сорокопуд, тетерук, чечітка, шпак*. Фіксується вкраплення таких назв: *галка, зяблик, одуд, сільська ластівка, сірий журавель, сойка, янчик, дрохва, дудак, дроф, дрохля, сарока сіваплеча, ряднянка*. У зазначеному ареалі наявні багато лексичних відповідників, які реалізують одну й ту саме семему. Окремі значення мають у говірках Східного Полісся від 5 до 35 варіантів. Наприклад: *чубатий жайворонок* – 5, *зозуля* – 6, *кропивник, волове око* – 7, *омелюх* – 8, *берегова ластівка* – 9, *бекас* – 10, *кільчаста горлиця* – 11, *хатній горобець* – 12, *повзик* – 13, *золотиста бджолоїдка* – 15, *білий лелека* – 16, *крижень* – 17, *ремез* – 18, *бугай* – 21, *костогриз* – 22, *велика синиця* – 25, *чорний шуліка* – 26, *біла плиска* – 27, *кібчик* – 35 [53, с. 312].

Також у говірках зазначеної території презентовані вузьколокальні орнітоназви. Серед таких: *верес* – *ремез*, *паткідии* – *зозуля*, *шульпик* – *чорний шуліка*, *аїст галубой* – *сіра чапля*, *божа птиця* – *чайка*, *агроном* – *білий лелека*, *воняр* – *одуд*, *літак* – *великий норець*, *синиця* – *сіра чапля*. На позначення назви «сіра ворона» використовують такі діалектні лексеми: *ворона беласта, ворона белопуза, ворона біла, ворона полусіра, ворона сива, ворона сиза, варона сіваста, ворона сіра, варона ряба, ворона сивоплека, ворон сивий, ворон сірий, грак сивий, ворона зімня, варона палявая, варона сєверна, ворона сивоваста, ворона тундровська, тава*. У сучасних східнополіських говірках не зафіксовано

назв *кавка*, *карга*, які, за свідченням джерел, побутували у 90-х рр. XX ст. [51, с. 244].

Пташка *костогриз* у східнополіському говорі має такі діалектні відповідники: *амелюх*, *вішнядовб*, *довгоносик*, *дрозд*, *дубадуб*, *дубонос*, *каральок*, *клест*, *костолом*, *крючок*, *піскун*, *птиця сєрая*, *сініца велика*, *сініца крупная*, *снігірь лєтній*, *снігур сиви*, *сойка*, *сорокопуд*, *трещотка*, *чокомаз*, *чубарушка*, *шишкар*, *шпак*.

Курку та півня на досліджуваній території номінують так: *курка*, *куриця*, *петух*, *петька*, *півень*, *петя*, *кугут*; качку та її самця так: *утка*, *утва*, *вутка*, *селех*, *селезень*, *зелезень*, *вутак*, *качур*, *качак*.

Не менш цікавим явищем східнополіського діалекту є флороназви, тобто ботанічна лексика, яка була сформована під час освоєння людиною довкілля. За основі під час її номінації було взято період цвітіння рослин, їхні форму, будову, колір, місце, де вона росте, а також господарську цінність (протиставлення культивованих – дикорослих), яка є одним із головних критеріїв у флорономінації. На означення того, що рослина дикоросла вказує безпосередньо прикметник *дикий*: *дике дерево*, *дичка* (дикоросле дерево), *дичка*, *дикарка* (дика яблуня, яка росте серед поля і має невеличкі й кислі плоди), *дикий мак* (блекота чорна), *дикий горох* (горошок мишачий), *дика картопля* (топінамбур), *дика цибуля* (цибулька гусяча). На дикорослість рослин вказують означення, похідні від зоономенів: *заяча цибуля*, *гусяча цибуля*, *собача цибулька*, *заяча салата*, *собачий табак*, *свиняча м'ята*.

На позначення того, що рослина є «культивованою» використовують прикметники *культурний* (*культурна вишня*), *столовий* (*столовий щавель*), *свійський* (*свійська вишня*); *свій* (*півники свої*), *городній* (*городня нехворощ*), *садовий* (*садовий горіх*). У багатьох випадках для флорономінації визначальним є спосіб розмноження рослини (*паростки*, *пагони*, *одгони*, *одростки*, *пасинки* на позначення пагонів, що виходять із коренів дерев чи пнів), а також їхній

спосіб вирощування (*паса́дка, мала́дняк, сажане́ць, щепле́не дере́во, щепа, сія́нка, сію́ха, се́менуха, сія́нець, виса́дка*).

Важливою властивістю рослин під час номінації була ознака «їстівності» (*с'єдо́бниє, єдо́миє, вку́сниє*) та «неїстівності» (*неї́стовниє, не́єдо́ми, не́ядучиє, не́с'єдо́бниє, не́прида́тні, не́хара́ошиє, не́вдо́бниє*). Велике значення під час номінації неїстівних рослин мають зономени, від яких похідними є такі флороназви: *жаб'ячі гриби, жаб'я́чкі, гадю́чи гриби, гадю́чки, вужа́чки, зайце́ви гри́б, свиня́ча лобода́, свиня́ча тра́ва, вере́б'їна тра́ва, кони́ки, каба́нчи́ки, кра́ля́тні́к*. Цікавим є протиставлення флороназв за ознакою «родючість» – «неродючість». Наприклад: *плодо́ве, родю́че і не́плодо́ве, безпло́дне, не́плодоно́сне, не́плодо́родне*. На «неродючість» також вказує прикметник *гру́хий* (глухий колас (тобто колосок, у якому нема зерна)).

Велику групу становлять флороназви, які отримали свою номінацію за господарським призначенням: *зерно на ї́жу, карто́пля для себе́, бу́ряк боро́щови, гарбу́з харча́вий, зерно фура́жне, кормо́ве, бу́ряк ско́цький, воло́вий, зерно на́сінне, посі́вне, карто́пля се́менная, поса́дкова, посі́вна, на́сінний гу́рок, на́сінник, дере́во для се́м'ян, пі́воваре́ний ячме́нь, ві́нна сли́ва, саха́рний бу́ряк, лю́пин на до́брива, па́д запа́шку* тощо. Господарська цінність рослини є суттєвим фактором у флоронімації східнополіського говору: широкий репертуар лексичних номінаторів, які передають ознаки господарської цінності рослин, вказує на пізнання діалектоносіями властивостей рослин з огляду на їх використання [77, с. 395].

Треба зазначити, що у ботанічній лексиці наявне також розрізнення «за статтю». Опозицію «чоловічий» : «жіночий» виявлено у ботанічній лексиці східнополіських говірок; такі співвіднесення рослини з чоловічою чи жіночою «статтю» закріплені у свідомості діалектоносіїв [75, с. 90]. Серед зазначених лексем найпопулярнішими є: *шовкови́ця-шовку́н, шавкови́ця-шавку́н, шевкови́ця-шавку́н, шавкови́це-шавку́н, липа-ли́пун, па́пороть жо́ноча і па́пороть чо́лові́ча, гу́рок-гурчи́ца, гу́рок-агурчи́ца, гу́рок-гуро́шниця, горо́за-горо́зник, кали́на-*

калинник, щиріца-щирей, дуб він і дуб вона, макрець-макрица, береза-берез, береза-березун, береза-березень, береза самка-самець, береза-березняк, таполя-топаль, верба-вербич, шипшина-шипівник, шепшина-шипівник, гарбуз-гарбуза, гарбуз-гарбузиха, гарбуз-гарбузіха, гарбуз-гарбузачка, гарбуз-гарбузка, кавун-кавуниха, кавун-кавунка, півонія-півоник, півонія-півун, півонія-півон, півонія-півник, півонія-півук, півонія-півняк, півонія-падпівонник, півонія-півен, нехварощ-нехвороща, ромашка-ромен, ромашка-раман, ромашка-ромин, ромашка-романи.

Вартою уваги є дієслівна лексика, що позначає темп мовлення на території Східного Полісся. Невід’ємний атрибут життя – це усне спілкування, однією з фонетичних ознак якого є темп мовлення. Важливість цієї ознаки зумовлена її впливом сприймання й розуміння вербальної інформації, що зумовлює функціонування слів на позначення темпу мовлення [98, с. 495]. Варіантами сем «говорити повільно» і «говорити швидко» є такі словосполучення: *балакать бистренно, здорово гаманіть, бистро балакать, медленно балакать, медленно гамоніть, не спеша, по-маленьку гаворить, гамоніть єлє*. Що цікаво, сема «говорити швидко» подекуди реалізується за допомогою повторення слів із пришвидшеною інтонацією: *разкажує бистро-бистро-бистро, пашла і пашла, і пашла*. Цікавим явищем є творення номенів на позначення темпу мовлення за допомогою фразеологічних одиниць: *малоть наче гарохам аб стєну, тарабаніть як гарохам аб стєнку, торохтить як горохом об стіну, як із малатка тарабане, торохтить як чорт по коробці, тарабаніть як з пулемьота, торохтить наче стреляє, страчить наче сарока, як сарока кричить, малатить як ціпам, торохтіти як у молотарку, малоть як на мельніци муку, січе як січкарка, тарахтіть як у терніцу, гаворить як хвастом меле, завела як гармошка на весіллі, наче Левитан пече*.

Щодо дії «говорити повільно», то вона у свідомості діалектоносіїв асоціюється з повільними процесами (сон, очікування, жування, розтягування тощо): *заснуть можна, наче закалисує, гамоніть і спить, гамоніть як тягає*

ката за хваста, развозить мо й засне, витєгать наче щипцями, гамоніть наче вала на гору тягне, попотопчеться з ноги на ногу поки скаже, укисне і слово тєє, як почне жовать його, поки те слово вижується, дак ой, жує тєє слово п'ять минут, пака даждєсєє слова, витягувать треба слава з її, у разтяжку тіпа так балакає.

На позначення «говорити швидко» використовують такі конструкції: *пече одно за одним, слова вилітають, адно слово починаю друге канчаю, як прийде вана, дак, ой не управитесь нехто слова уставить, ви свого нечого не уставите, у минуту дак мо сто слов випускає.*

Темп мовлення великою мірою залежить від психологічного типу людини, який впливає на її комунікативні здібності: *у кожної людини свій нарав, хто балакає наволі, хто бистро балакає, кожде на свайому* [98, с. 499].

У контексті окреслення мовлення носіїв східнополіських говірок заслуговують на увагу прислівники на позначення способу носіння одягу. Для позначення поняття «босоніж» використовують такі прислівники: *босіком, босяка, босаног, на босоніж, на босуногу, на голуногу*. Значення «неодягнена людина» презентують наступні прислівники: *голяком, голишом, голяк, як мати народила, легко одітий*. Слова *наголо, догола*, зв'язна конструкція *до голого тіла* реалізують значення «роздягнутися догола». «Бути розстебнутим» презентують такі прислівники: *нарозпашку, нарасхид, нарасстенку, нарастяжку, нарасхлєст, нарозтопашки, врозпашку, наопашку, наопашки*. Значення «носити сорочку, не заправляючи її у штани» реалізується за допомогою слів *навипуск, наверх, поверх*; «неправильно одягти річ» – *наоборот, зад наперед, задом наперед*; «спосіб носіння головного убору набік» – *набакир, набекрен, набекрет, набок, набока, набочок, набака, навбакана*.

Отже, у 1 розділі досліджено історичний шлях розвитку української діалектології, окреслено територію поліського наріччя й східнополіського говору, схарактеризовано особливості говору поліського наріччя на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях. Українська діалектологія

пройшла порівняно короткий шлях у своєму розвитку, адже її дослідженням почали займатися не так давно. Незважаючи на це, зазначену галузь мовознавства можемо назвати опанованою науковцями у повній мірі, бо починаючи ще з XIX ст. завжди вистачало професіоналів, які б мали бажання займатися вивченням говорів. На сьогодні маємо багато праць у галузі української діалектології, що дозволяє нам детально вивчати не лише її теоретичні засади, а й практично досліджувати окремі території поширення певного діалекту.

Однією з таких цікавих територій є Полісся, а саме східнополіський говір, тому окреслено його територію: розташовується у північних районах Київської області, на території Чернігівської, Сумської областей, а також поширюється на певну місцевість Росії й Білорусі. Жителі цих районів є носіями давніх діалектів, які зароджувалися десятки століть тому, але активно функціонують і в наш час. Оскільки ці лексеми є дуже старожитніми, то вони мають безліч фонетичних, граматичних і лексичних ознак, які є відмінними від тих, що наявні в сучасній українській літературній мові. Ці ознаки схарактеризовано й доведено, що вони дійсно незвичні для сприймання, є самобутніми й надзвичайно цікавими, а саме тому привертають увагу багатьох дослідників, незалежно від галузі їхньої праці.

РОЗДІЛ II. СЕЛО ЖАДОВЕ – ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО САМОБУТНІХ ДІАЛЕКТИЗМІВ

2.1. Коротка історія села Жадове

Семенівщина – найпівнічніший регіон Чернігівської області, яка всією своєю територією входить до складу Північного наріччя. Саме в цьому одному з найвіддаленіших куточків нашої держави розташоване село Жадове – цінне джерело самобутніх діалектів. Воно знаходиться за 18 кілометрів від районного центру. Утворилося з двох населених пунктів – Жадова й Слободи (згодом почала називатися Новий Жадів). У селі існувала низка промислових підприємств таких, як лісопильня, заводи, гуральня, суконна мануфактура, маслозавод, що свідчить про розвиненість Жадова ще в минулих століттях.

Воно має давню історію й славиться відомими талановитими, розумними, упішними жителями. 1263 жителів села були учасниками Другої Світової війни, із них 1100 чоловік нагороджені орденами й медалями, 667 – загинули. У селі народилися заслужений діяч науки УССР, доктор медичних наук Т. Глухенький, Герой Соціалістичної праці Я. Полторацький, а також 6 кандидатів наук [36, т. 25, с. 626–627]. Жадове також відоме завдяки своїй легендарній, відомій на всю нашу державу довгожительці – Нагорній Христині Аврамівні. Ще один відомий земляк – Худобець Михайло Якович – радянський і російський інженер-нафтовик, письменник і журналіст, автор трьох книг з історії відкриття й освоєння нафтогазових родовищ у Сибіру. Жадове – місце народження члена Національної спілки художників України Віктора Романовича Липовки.

Із самого початку існування села й дотепер мешканці, а також жителі прилеглих сіл називають його Жадов (ураховуючи поширеність на цих територіях явища «акання», маємо *Жадав*). У 30-х роках минулого століття у вищих установах почали приписувати літеру «о», а ще пізніше її змінили на

«е». Саме так і утворилася назва, хоча й ці зміни були безпідставними, адже невідомо з яких причин почали писати саме так.

Село має безліч цікавих мікротопонімів: кутки (вулиці або їхні частини): *Заболоттє, Головінківка, П'явки, Макашин, Котлярівка, Шведівка* (тут жили полонені шведи), *Ярошівка, Бєрег, Сольоне, Суботівка, Філоновка, Калайдовка, Ісаєнкова, Веребйівка, Шевченко*; урочища: *Митрофанова Криніця, Ховрині куці, Дума, Кругляк, Ямки, Дамба, Везовє, Глінище, Гай, Криніця*; поля: *Суліменкові штані, Довгєньке, Рябусове, Панське, Лан, Пишков Груд*; рівчак – *Синявський*, гора – *Іванцова*; озера: *Василишине, Амшарине, Вузєньке, Широке*; болото – *Ісаєнкове*; ліс – *Іллюхін Файнік*; річка – *Дива*; випаси – *Гай, Левуценкове, Кóло Криніці, Цегельня, На Кругу* [71, с. 178]. Найголовніше те, що більшість із цих назв функціонує й нині.

На початку 60-х років ХХ століття вперше було проведено нумерацію будинків у селі. Деякі вулиці перейменували чи об'єднали. Нові назви сприймаються селянами неохоче, адже всі звикли до таких рідних назв. Наприклад, якщо спитати когось із жадівців, де знаходиться вулиця Шевченка, відповідь дадуть хіба що її жителі, бо всім іншим вона відома як Берег. У випадку ж із вулицею Молотарською навпаки не виникне додаткових питань, адже її ще до зміни назви знали як «Молотар» (таку називався колгосп, який ще у минулому столітті функціонував на її території).

1974 року в селі робітники з колгоспу «ім. Чкалова» побудували Жадівську середню школу. Саме вона у наш час залишилася єдиною на все Жадове й села, що входять під його підпорядкування, яка й дотепер приймає школярів із першого по 11 клас на навчання одразу із трьох сіл – Жадового, Довжика й Машевого.

Отже, можемо стверджувати, що село Жадове має свою власну цікаву історію, яка не стирається роками. Жителі мають чим пишатися: це і відомі уродженці, і надзвичайно цікаві мікротопоніми, які чудово «прижилися» серед жадівців, і, звичайно, ж приводом для гордоців за рідне село є те, що воно

попри віддаленість від центру країни продовжує існувати, розвиватися, а не вимирає, як більшість сіл Семенівщини. Сюди хочеться повертатися, аби пройти рідними вулицями й помилуватися природою, яка має особливу й незрівнянну красу.

сóрак дру́гій **разм'і́ер** **мин'і́е** **наші́ли**; **пампу́шечки** **мин'і́е** **пекла́/** на **п'і́еч** **падава́ла**; **сн'і́ег** був на **кал'і́ени**; **траја́чку** **мин'і́е** **дабавл'а́ли**; **чати́ри** **ру́бл'і́е** **зара́бл'а́ли/** а **мене́** **са́джа́ли** **там** **і́з** **адно́їу/** на **кан'і́е** **ї́ї́здила//** **с'і́ели** на **гре́бку** **с'і́ено** **вто** **пудгреба́т'**; **ја** **д'ві́е** **нед'і́ел'і** **до́ма** **сед'і́ела**; **тут** **же** **да** **Вавчі́хинаї́е** **По́л'і** **ї́ї́здив** **уту́т** **недале́ко**; **заје́жджа́ли** **д'і́евачку** **там** **бра́ли/** **така́** **в** **б'і́елу́ом** **пла́т'і** **була́**; **пайі́єхали** на **Гру́з'і́ју**; **там** **д'і́евачка** **на** **сус'і́едству** **жила́/** **і** **ка́жим/** **шо** **вце́** **д'і́елам'/** **ї́ак** **ваді́** **ж** **ми** **хо́чим** **і** **не** **нап'ју́омос'**; **ми** **ї́ї́ести** **бу́дим** **варі́т'/** **ми** **таб'і́е** **бу́дим** **платі́т'**; **хот'** **ка́ла** **куд'і́ел'наї́е** **ка́ла** **с'і́ї́ї́е//** **ну** **ї́а** **пашла́** **в** **с'і́ел'сав'і́ет**; **вані́** **скар'і́ей/** **се** **взі́мку** **було́** **вже**; **а** **с'н'і́єгу** **ута́к/** **на** **кал'і́ени**; **мене́** **перевед'і́ет'** **туди́** **да** **сто́лу**; **ма́с'т'ер** **с'мі́єни/** **ка́же/** **так** **от**; **дак** **ї́а** **вже** **буракі́** **бу́ду** **жа́рим'/** **гар'і́елку** **гнат'**; **ї́а** **пашла́** **в** **л'і́ес** **тел'ат** **па́сти**; **до́бре/** **шо** **сус'і́єди** **ло́вк'і́је**; **а** **шоб** **жили́** **да** **ста** **лі́ет** (і́з усного мовлення Колесник Анни Михайлівни); **а** **тепе́р** **так** **д'і́єти** **жал'і́єжет'** **мене́**; **сус'і́єди/** **спас'і́ба/** **дарагє́н'к'і́је/** **ухо́дет'** **мин'і́е/** **га́рније** **вє́л'ми** **вс'і́е** **круго́м** **сус'і́єди**; **забал'і́ела//** **і́з са́мого** **д'і́ецтва** **рабо́тала** **в** **калхо́з'і**; **расписа́ц:е** **вм'і́єју/** **а** **чита́т'** **нечо́го** **не** **ба́чу** **ужє́** **і** **не** **вм'і́єју**; **тад'і́е** **авє́чак** **па́сла/** **а** **тад'і́е** **не** **зна́ју/** **шо** **па́сла/** **ужє́** **і** **забу́ла** **да́же/** **ту́ок'і** **саба́к** **адні́х** **не** **па́сла** (і́з усного мовлення Ашомок Прасковії Йосипівни); **д'і́ецтво** **прахо́дило** **пага́но**; **б'і́єдно** **жили́**; **а** **тад'і́е** **папудра́ста́ли**; **н'і́е/** **малі́је/** **ка́же/** **ви** **шче**; **сла́ва** **бо́гу/** **д'і́єти** **пут'а́шчиї́е/** **і́з** **чалав'і́екам** **пражи́ли** **вс'у** **жи́ст'**; **на** **нед'і́ел'ах** **гул'а́ли** **на** **сва́д'бах** (і́з усного мовлення Костіної Варвари Ігорівни); **ма́тка** **нас** **не** **в** **сі́лах** **була́** **не** **пракармі́т'/** **не** **ад'і́ет'**; **тад'і́е** **пал'і́єзли** **на** **штата́х**; **такі́је** **меши́кі** **на** **с'і́емдес'ат** **к'і́лагра́м**; **а** **ї́ї́ести/** **шо** **ми** **ї́емо́/** **т'у́л'ки** **в** **ц'і́ї́ї́е** **ку́пим/** **шо** **на** **двац:ет'** **кан'і́єјак/** **да** **намо́чим/** **да** **нажа́рим** **т'у́л'ки** **тиї́ї́е/** **да** **скі́бку** **хл'і́єба/** **да** **втак** **і** **жи́ли/** **ї́ї́єли**; **дали́** **нам** **там** **кан'і́єјак** **ї́кі́хс'е**; **ми** **ж** **і** **паглу́хли/** **і** **падур'і́єли/** **і** **ту́хл'і** **ті́їе** **пакаті́лис'**; **пайі́єхали** **ми** **туда́** **на** **Куба́н'**; **на́да** **ж** **на́м** **і** **сарт'і́рава́т'** **ї́ого/** **і** **пудкида́т'/** **і** **все** **д'і́елам'**; **дак** **ті́їе** **ба́би/** **шо** **там** **в'і́ек** **вані́** **жи́ли/** **куба́н'с'к'і́ї́ї́е/** **дак** **тим** **два́** **гекта́ри/** **і** **мин'і́е** **два** **гекта́ри**; **ї́а** **тебе́** **жал'і́ет'** **бу́ду** **і** **все**; **ба́ба** **та́ја** **расказа́ла/** **тут** **у** **нас** **така́ја** **д'і́євка** **ї́е/**

приїїѣхала/ шо ванá їм на нáда нејáк/ і *н'їѣгде* їуѡї д'евáц:е/ дак ми *їїїїѣ* заберуѡм; в їїх булó трóје детéї/ у сестрі у *маїїѣ* трóје детéї і *чалав'їѣк/* і *Мán'а/* і їа там ішчé/ їак бал'áчка на лоб *сед'їѣла*; їа їему́ кажу́/ знáјїш шо/ *Л'он'а/ н'їѣ* не пайдú їа у к'їно́ с табóју/ неку́ди їа не пайдú/ іді ти с к'їм хóчиш/ шукаї́ тут *саб'їѣ д'їѣвку* кажú; їа дóма в калхóз'і *кр'їѣнко* рабóтала; їа кажú/ а їа зарабї́ла *кап'їѣку*/ дак їіка́ја *м'ін'їѣ* матéр'їја папáлас'/ таку́ју їа і купї́ла в́же; хóт' ванї́ ї *н'їѣмије*/ хаї *приїїѣдет'* на Кубан'/ заберу́т' менé/ бо їа самá бајус' дадóму *їїѣхат'*/ їа не *даїїѣду* сама; ванї́ *н'їѣмије* двóје/ адно́ *н'їѣме*/ ї дру́ге// Кóл'а написáв записку їм і хвамї́л'їју в́же с'огó/ кудá *м'ін'їѣ їїѣхат'*/ шо Станї́ца *Уб'їѣжанс'ка/ Мјасажїѣдав* Васї́л' Іл'їч; дак Васї́л' *паїїѣхав* да забрáв їїх/ з'áт' у́жé/ ішчитáї/ *маїїѣ* сестрі *чалав'їѣк/* да привјуѡз їїх с'удá/ у *б'їѣжку* вс'у/ де ми булі; а тепér *м'ін'їѣ* в́же *с'їѣмдес'ат* вуѡсем гадуѡв бúде трина́дцетого ма́ја (із усного мовлення Воробей Марії Прохорівни);

3) поширене «акання»: *паїїѣхали* із Макаре́чинай *тудá*; *Калéсник* А́н:а Михаї́лавна; *праживáју* у *Чарн'їѣгавс'куѡї* óблас'т'і Семјóнавс'кого *рајóна* селó *Жáдаво*; їа *сóрак* пéрвого гóда *ражд'ен'їја*; у *хрéснаје* їа жилá/ у *хрéснаје* в шкóлу *хадї́ла*; л'ўпин *хрéсна хадї́ла* збирáла/ у стўп'і *тавклá*; *калі́* у́жé їа *пабуѡл'шала*; *паи́лá*/ тут недалéко бу́ла у *хрéснаје*; ну їа в *навчетвéртого* вставáла/ *хадї́ла* в *кантóру* прибирáла все/ а там ішчé булó такéје/ шоб ішчé два тї́је булі сабрáн'їја/ *їáкас'* їогó ї забу́ла/ шо у *вавтóрак* і в четвéр/ *от* парт'їѣне сабрáн'їје і *камсамóл'с'ке*/ дак мóжно ж булó так/ шо їéс'л'ї *камсамóл'с'ке*/ хаї би ванї́ сáми *хадї́ли*/ а менé прецедáтел' заставл'áв/ на *камсамóл'с'ке хадї́ла* сабрáн'їје; ну шо/ *перезимавáли*// *тад'їѣ* шо/ *приїїѣхав* вербóвичик у́жé ж у те́је у нáше селó/ у *Палтáву*// їа *паїїѣхала* в *Палтáву*/ їа ж бу́ла шче малал'їѣтка; нас із *Жáдава* булó пјáт' д'їѣвак; уцé ж ми з нї́ми їїѣздили *рáзам*; дак Тамáра та́ја лоб *разбї́ла*/ а в менé *кал'їѣно разбї́те* булó; *ванá* кáже/ їа *калі́с'* *паїїѣхала* там у Грúз'їју; так'їје *їáблочки растўт'*/ їак на *їáбланках*; *вайна́* бúде; у *калóнку* *паи́лї*/ *адкруті́ли вадú*/ *вадá* *паб'їѣгла*/ їак ізвес'т'; *ванá* кáже у/ так'їје їарї́ там/ їа тудї́ *хажу́ па вадú*// їа кажú/ знáјїш

шо/ нам ведэ́рце прино́с/ ми ї́єсти б́удим ва́рїт'/ ми та́б'тє́ б́удим платї́т'//
 ва́на/ д'тє́вачка/ **нанасї́ла**// а ї́єсл'ї́ вце́ в́же за́гада́лос' так/ шо́ б́уде **ваї́на**/ ми
 в́зели́ із Гру́з'ї́ї вте́кли// ну/ вте́кли з Гру́з'ї́ї/ **приї́їє́хала дадо́му**// **куда́** д'єва́ц:е//
 на лисапéт'ї́ с'тє́ла/ на ї́вана́вкy **пajі́їє́хала**; го́да **адно́го** не хва́та́је/ шо́б ми́н'тє́
 там прї́н'ели на заво́д'ї́; **д'ї́рє́ктар** і сказа́в/ **принесї́ даку́мент**/ шо́б їа́ тебє́
ка́ла маши́ни **паста́вив**/ **хот'** **ка́ла** **куд'тє́л'наї́їє́** **ка́ла** с'ї́їїє́; там ута́к
адка́тї́ла/ да́к там **адї́н мато́р** і да́л'ше дру́гий; а **тад'тє́** там Ма́кс'є́тава/ он
Але́на рабі́ла тут; їа́ как раз **адка́чу́у**/ а **вўо́н ста́їт'** (із усного мовлення
 Колесник Анни Михайлівни); і ме́не на́вїу́бз са́м тут **адї́н** д'тє́д ; **тї́с'є́ча**
деветсо́т со́рак трє́т'ого го́да **ражд'є́н'ї́я**; че́тверо **бўо́л'шен'ких адна́їїє́** бу́ло
ма́тки; не бу́ло **нечо́го** не ї́єсти/ н'тє́ в чу́ом **хадї́т'**/ не пи́т'// у **калхо́з'ї́ рабі́ли**
 з пе́рвого **кла́са** жи́з'н'ї́ втро́х ми/ їа́ ї **ма́ја** сестра́ **По́л'ка**/ і брат **Ба́ріс**// **Ко́л'а**
 був ма́ле́н'киї/ **ї́ще** в **калі́с'ц'ї́** лежа́в/ їак ба́т'ко́ вмер/ ма́тка нас не в си́лах
 бу́ла не пра́кармі́т'/ не **ад'тє́т'**/ і ми **рабо́тали** в калхо́зі; тут і́ї́ще **адна́** д'тє́вка
 бу́ла **така́ја** **сирата́**/ і нас не брав вербо́ви́чик/ да́к ми про́хам **прасї́лис'**; **адна́**
 с'а́ја **Ка́т'а** **Чепчі́х'ї́на** устро́јелас' **ваду́** **вазі́т'**; **паи́шли** м'ї́н'тє́ купи́ли **ту́хл'ї́** (із
 усного мовлення Воробей Марії Прохорівни); **паи́шла** на тарф́ї́я́ник **рабі́т'**;
капї́ци **насі́ли**/ **у́се** гро́ши **зарабл'али**/ **того́** шо́ **б'тє́днас'т'** бу́ла у **маладі́їє**
 го́ди; на заво́д не при́ма́ли/ **маладі́їє** бу́ли/ **мали́їє**// **паи́шли** **напи́тали**/ шо́
 б́удите **ж** при́ма́т' нас/ н'тє́/ **мали́їє**/ **ка́же**/ **ви** **ї́ще**// **тад'тє́** **паи́шли** в калхо́з
спра́вкy да́ли/ шо́ **вас'є́мна́дцет'** гадо́уов; **детє́ї** **нараді́ли**/ **парасти́ли**; **маладі́їє**
ж **так** не зна́їєт'/ **куда́** **се**// **ми** **ж** у **клу́б** **хадї́ли**/ **гул'али** в **клу́б'ї́**/ **танцава́ли**/
спева́ли// не **те́је**/ шо́ **пато́мимос'** (Із усного мовлення Костіної Варвари
 Ігорівни); ну **патро́ху** **ї́ще** **ту́па́у**/ **рабо́та́у** **патро́ху**// **пра́жилá** **вє́л'ми** **га́рно**;
да́ја́рка́у бу́ла/ і **свина́рка́у** бу́ла/ і **авє́чак** **па́сла**/ **ту́ол'ки** **ку́оз** **адні́х** не **па́сла**// і
 бу́ла/ і в **шко́лу** не **хадї́ла**/ **ту́олки** **навта́ра** го́да **пахадї́ла** в **шко́лу** (із усного
 мовлення Ашомок Прасковії Йосипівни).

2.3. Граматичні властивості жадівської діалектної мікросистеми

Морфологічний рівень має такі особливості: прислівник *завтра*, іменник *кури*, дієслова *косить*, *робить*, *носить* мають закінчення *–е*; *куре*, *завтре*, *косе*, *робе* *носе*; явище протези на початку слова: *вто*, *втак*, *вутречко*, *вугол*, *вутка*, *утут*: *да втак і жили*; *там хáти втак/ уту́т ста́їт' хáта да втам/ да втам/ редéн:о хáти*; *а вцéје/ а на рабóту нас вазі́ли чéрез ц'і́је го́ри далеку́шчо*; *малéн:и́й втакі́й/ некрас'і́ви́й*; *матéр'і́ја сін'а і втак* *каверл'у́ччки* (із усного мовлення Воробей Марії Прохорівни); *с'т́ели на грéбку с'т́ено вто пудгреба́т'*; *де вце* *Сапуні́ живу́т'*; *уцéво дес' Ку́чма там*; *уту́т жи́ла/ де тепéр/ їак се Пушка́р'о́ва чи їак* (із усного мовлення Колесник Анни Михайлівни); наявність інфінітивного формотворчого суфікса *-т'*при дієслівній основі на голосний: *скакат'*, *палот'*, *малатит'*, *ді́лат'*, *памит'*, *пачепит'*; суфікс *с'је*: *причепивс'је*, *памивс'је*, *адієвс'је*, *витерс'је*, *у́їєчивсје*, *умаривсје*; поширеним є вказівний займенник *[сеї]*: *ну бра́т Іва́н/ се́й був до́ма/ приста́в у прі́ми* (із усного мовлення Воробей Марії Прохорівни).

Яскравою синтаксичною особливістю є використання сполучників *да*, *дак*: *да́к от ма́ма сказа́ла/ шоб ја купі́в б'іл'ет і тебе навју́ѡв у к'іно́*; *дак* *ми ја́к пакати́лис' у кувéт/ дак там лежа́ли/ мо/ по́вчаса*; *а тад'т́е пӯо́їдим сарт'і́ріва́т' віса́дку/ дак не паду́жајі́м же/ у́же напристају́ѡм на́хтем/ а і́ї́єсти/ шо ми і́ємо/ т'у́л'ки вц'о́јі́є ку́пим/ шо на двац'ет' кап'т́е́јак/ да намо́чим/ да нажа́рим т'у́л'ки ти́јі́є/ да скі́ѡку хл'т́еба/ да втак і жи́ли* (із усного мовлення Воробей Марії Прохорівни); *ка́же/ дак там ча́ї їу́ѡї мо́жно збирáт'*; *їу́ѡн менé пудстеру́ѡг/ мат'уч':а дав да ка́же* (Із усного мовлення Колесник Анни Михайлівни); *шо патóмимос'/ дак у́же не ду́жали* (із усного мовлення Костіної Варвари Ігорівни). Також поширена фразова приєднувальна частка *ну*: *ну/ із'в'т́есно/ же́кі́је в канто́ру хади́ли* (із усного мовлення Колесник Анни Михайлівни); *ну патро́ху и́че ту́пају* (із усного мовлення Ашомок Прасковії Йосипівни).

2.4. Лексичні особливості жадівського діалекту

Жадівська говірка багата на незвичайні, самобутні, особливі лексеми, які дуже привертають увагу людей, які приїжджають у село з міста чи навіть із якогось сусіднього села. Серед них такі найяскравіші:

варса́ть – штовхати, підганяти;

тараба́нить – 1) стукати у хвіртку; 2) говорити багато беззмістовного, зайвого; 3) дощ тарабане по вікну у значенні б'є краплинами по склу;

лапаті́ють – гудіти;

пеня́ть – нарікати;

лі́тасть – минулого літа;

ка́йстра – торбина;

матка – мама;

спу́одкі – рукавиці;

гле́кавкі – вибоїни на дорозі;

мо́гілки – цвинтар;

ро́зтинькі – роздоріжжя; перехрестя;

ві́шкі – верхня частина хліва, у якій зберігається сіно для худоби;

пуд спу́од – під низ (у значенні одяг, напр.: вдягнути майку пуд спу́од, а наверх кофту);

циба́рка – відро;

ла́вка – магазин;

центе́р – центр («пайду схажу у центер села»);

льо́скає – гавкає (про собаку);

до́риц – дощ;

адити́ – відійти;

пудити́ – підійти;

адку́ль – звідки;

паку́ль – поки що;

гібі́ють – мерзнути;

саплі́вник – носова хустинка;

гамані́ть – говорити;

пекану́ть – 1)ударити; 2) щось влучно сказати;

піво́ня – гарна дівчина або жінка;

семна́дцетка – жінка, яка виглядає молодшою за свої роки;

пабо́втатъ – піти;

ку́лям – повністю вдягнений (напр.: льо́г спатъ ку́лям);

разхрі́станий – бути вдягненим у кофту чи куртку, яка не застібнута;

лавжа́ – неприбране після сну ліжко;

кіяхі́ – плоди кукурудзи;

авту́орак – вівторок;

ле́йба – наклейка;

ку́зік – гудзик;

неду́ойи́лий – так говорять про людину, яка не дуже добре виглядає, має хворобливий вигляд;

спадні́ца – жіноча спідниця;

папѹ́онка – шматок цупкої матерії квадратної форми, на якому худобі в хлів носять соломку, узявши всі чотири кінці до купи в руку;

калі́в'є – сухе картопляне бадилля;

пачо́пкі – ручки в сумці;

у́єчитъся – забруднитися;

дайні́ца – відро, у яке доять корову;

шкі́ркі – використовується як фразеологізм («узяв за шкі́ркі», «викинув за шкі́ркі», тобто коли хтось з кимось б'ється або якась подібна ситуація і людину тримають за її одяг);

ву́одкуль – звідки;

ко́варат – ворота, через які на город заїжджає комбайн чи трактор. Знаходиться саме зі сторони городу, а не двору;

ца́патъ – чіпати;

рахма́на – гарна (про дівчину);

приби́йце – утомитися;

равча́к – заглиблення навпроти двору чи в кінці городу, де зазвичай після снігу чи дощу довго не висихає вода, коли ж її там уже немає, люди можуть виносити туди суху траву з городу, яка згодом там перегниває і від сміття не лишається сліду;

дриглі́ѣ – холодець;

агло́бля – довга палка;

да петника́ – повністю розчинені двері або вікно;

шалупа́йка – легка веснянна куртка;

юшка – засланка в печі;

кури́йце – пилюка, яка стоїть високо в повітрі, наприклад, коли по сухому піску чи землі проїде якась техніка;

аре́ля – качеля;

перетєгну́ть – ударити;

вілашник – дерев'яна палиця, на яку надіваються залізні вила;

абере́мак – міра об'єму, коли людина щось охоплює руками;

закапе́лак – темне місце, закуток;

галамишівий – так говорять про худу тварину чи рослину, яка має хворобливий вигляд;

Ву́ольга – жіноче ім'я Ольга;

ізлипа́нци – маленькі пряники, які в коробці часто склеюються по двоє;

жебуля́ть – їсти без особливого бажання; хавпті́ – їсти поспіхом;

шапо́ртать – 1) перебирати речі, прибирати безлад; 2) їсти в темноті;

абрі́да – неохайна людина;

печу́орка – заглиблення в стіні біля печі, куди зазвичай кладуть сірники;

дри́п'є – одяг, який неохайно кинутий, неприбраний;

сі́єдало – місце, де курка несе яйця;

жу́онка – жінка;

маладі́ца – гарна жінка;
падо́риш – подаруєш;
невѣ́стка – вид бур'яну, який росте на грядках;
деді́ – реп'яхи;
бегі́ть – біжить;
дую́н – їжа, яку беруть із собою на роботу, навчання тощо;
приста́ть – утомитися;
умари́цце – утомитися;
ану́ча – брудна ганчірка;
не́лупка – нечищена варена картопля;
пе́нзія – пенсія;
йѹо́н – він;
ше́вкацце – довго збиратися кудись, унаслідок чого запізнюватися;
гаму́ла – тонкі млинці;
теплó – вогнище;
сон – смажене насіння соняшника;
цѹо́л – листя моркви, яке зацвіло;
гару́ожка – палісадник;
виступа́нці – взуття;
кухва́йка – теплий верхній одяг;
циду́лка – записка, папірець, на якому записані певні нотатки;
неко́лі – ніколи;
капа́ч – сапка;
мелáнка – блискавка;
паджига́цце – обпектися кропивою;
дару́одний – красивий, якісний (зазвичай так говорять про рослину, наприклад, «на городі виріс дару́одний бур'ян»);
буйна́я – велика за розмірами (в основному про картоплю);

чапайце – це слово використовується у випадку, коли частина чогось погано тримається;

спужа́цца – злякатися;

клу́нак – мішок;

ві́варка – велика алюмінієва каструля;

ла́дний – великий;

чепле́я – кухонний прилад, який використовують, щоб зняти з вогню гарячу сковороду, яка немає ручки;

та́рить – набирати у сітки картоплю для подальшого продажу;

у *паро́зі* – місце при вході у кімнату, яка знаходиться найпершою в будинку (наприклад, віник стоїть у парозі або ж «чого ти стоїш у парозі? Проходь.»);

дарма́ – нехай (у значенні, коли щось сталося не так, як планувалося і людина говорить «нехай буде як є», а в Жадовому говорять дарма́);

паку́да – поки що;

лині́ця – дорога, яка знаходиться у кінці земельної ділянки, умовно розділяючи людський город із, наприклад, колгоспним полем;

навпрашкі́ – навпростець;

на́стеж – уживається у значенні «повністю», коли мова йде про вікно чи двері, які повністю відчинені;

брехать – гавкати.

Отже, у 2 розділі коротко окреслено історію села Жадове, яке розташоване в Чернігівській області Новгород-Сіверському районі (колишній Семенівський) й показано, що село багате на талановитих, мужніх і розумних вихідців. Жадове завжди розвивали, удосконалювали й любили його жителі, а саме тому не забувають і не цураються діалектного мовлення, і навпаки активно поширюють його в маси, показують, яке воно незвичне й прекрасне. Також у цій місцевості функціують цікаві назви мікротопонімів, якими його жителі послуговуються й дотепер.

У цьому розділі розділі описано результати дослідження фонетичних, граматичних і лексичних особливостей жадівської говірки; записано мовлення автохтонних жителів села, які мають від 74 до 92 років життя. Також досліджено лексичний склад говірки, яким активно послуговується і старше покоління, і молодь, що дозволяє зробити висновок про зберігання тенденції використання того мовлення, яке є рідним і комфортним для жителів, а не тим, яке є модним. Саме завдяки цьому село не втрачає свою індивідуальність і самобутність.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП ЖАДІВСЬКОЇ МІКРОСИСТЕМИ

У попередньому розділі дослідження описано жадівський діалект на основі усного мовлення його носіїв віком від 70 років. У наступній частині роботи презентовано уривки говірки від жителів Жадового середнього віку, а також його молодших мешканців. Метою цього розділу є довести або спростувати думку про те, що місцевий діалект із роками не втрачає свою актуальність і жадівці активно ним послуговуються, несуть свій самобутній, цінний, старовинний, не стертий роками говір.

3.1. Фонетичні особливості жадівської говірки, презентовані у мовленні жителів села середнього й молодшого віку

У мовленні жителів середньої та молодшої вікової категорії наявні такі фонетичні особливості жадівського діалекту: 1) відповідно до етимологічного [o] в новозакритих складах у наголошеній позиції зазвичай функціонує дифтонг [yo]: *скю́л'ки гадо́ув робиш да́яркаї у́жэ? у́це стю́л'ки гадо́ув у́жэ?* (із усного мовлення Пономаренка Юрія Олексійовича); *нема́ бю́л'ш нечо́го/ а вю́н його́ с'тэ́је? а вю́н зернаве́је не с'тэ́је! се́й гу́од пше́ниці ба́гатэ:о в його́ було́* (із усного мовлення Куліш Тетяни Миколаївни); *скю́л'ки се́ вже? і́ все на адну́ом м'тэ́с'ц'і// негд́е неку́ди// на адну́ом/ у адну́ом хлев'т́е і́ все вс'у́ди// там ку́шчик малéн'киї на стéжц'і вю́н// шоб з двох бакю́ов держáт'* (із усного мовлення Сузік Валентини Іванівни); *вю́н Л'уб'і/ шоб тэ́је/ го́вар/ жа́давс'киї го́вар// тей гу́од/ їак Витáл'а за́мен'áв// а се/ кáже/ купів дес'// дак вю́н у́жэ ї́еде на Чарн'т́егав/ дак прода́јет' у́жэ на цю́ом* (із усного мовлення Коноваленко Валентини Василівни); *а м'т́есто адберю́ом// вс'о/ бю́л'ш нечо́го не раскáжу* (із усного мовлення Ступакової Ніни Петрівни); *хаз'а́јені на́сáжујет' ба́гато цвeтю́ов/ і́ кáла хат вс'егд́а крас'і́во/ це адна́ із са́мих велі́ких шкю́л в ра́јоні// хат'á рáн'ше тудá хаді́ло наба́гато бю́л'ш// на велі́кю́ом д'т́ети гу́л'ајет' у́ фудбо́л і́ вал'е́йбо́л// на дру́гуом ста́јат' турн'і́кі/ де то́же зан'і́мајец:е д'т́ети спо́ртам* (із усного мовлення Баклицької Тетяни Миколаївни); *асна́вну́ом вані́ зан'і́мајец:е карóвами/ карю́ов малако́ зда́јут' на ба́зи// на зара́бю́отк'і ї́ездили/ дак із са́лам вс'егд́а// в кáждом дру́о́гом двар'т́е ро́стет' карто́шку і́ зда́јут'// зан'і́мајец:е л'у́де в нас гарбу́зáми// ви́рашчуван':ам гарбу́зю́ов// в цю́ом гаду́ л'у́де про́бували расті́т' гурк'і́// з Бе́рега течé вже на За́балю́от':е// За́балю́от':е/ це ба́лото/ там/ де л'у́де ло́вет' ри́бу* (із усного мовлення Єрошової Юлії Віталіївни); *вю́н не бі́че/ нав'т́ерно/ в цю́ом// дак с'огóдн'і́ вю́н увéчep'і́ вже при́де* (із усного мовлення Лобоска Володимира Петровича);

2) відповідно до давнього ъ у наголошеній позиції функціонує дифтонг [іе]: *ні́е/ дак у́це ж на́да міні'т́е та́кий от тей// ванó ж за́пісује/ видно́/ це́ вже?*

еге? дак от **раскаж'тєт'**// от **пагаман'тєт'**/ як па жадавс'ки в нас гамонет'// у **лїєс** ходите па грибі? ви **гаман'тєт'**/ а ми паслўхайм// а ванó **тад'тє** не бўде (із усного мовлення Пономаренка Юрія Олексійовича); **м'єїлкије м'єїлкије// пайїєхав/ мо/ с'тєїет'** ужє з з'ат'ам// лавкўшчий дóма **сн'тєг** абметат'// їа ж казала јему/ **д'тєд/** ти ж ужє (із усного мовлення Куліш Тетяни Миколаївни); а шче шо рóбим? у **с'тєтки** тáрим// аневжєж **н'тє!** халóдно/ дак немá тако́го вжє// **н'тє/** краснагалóвики је ї **б'тєлије//** да ти шо? да/ а лисїчак немáје вжє// **н'тє/** вани је// **м'єїлкије/** да не расту́т'// **с'тєје//** вани **с'тєјет'** с'ід'ерат'// у **сус'тєда** мого// а **тад'тє/** кажў/ гул'ала// тошо **їїєдиш** как раз па рука́м отаковó акáц'їа/ Н'їна/ ну чи прáвди чєрєз тебє? **н'тє/** їа кажў/ їа їогó у вóчи не бáчила/ не тогó **чалав'тєка//** Н'їна/ шо лáстачка/ нармáлно? не шчїстилас'? дак шо **їїїє?** хай їшчє зáвтре// ванá ж агрес'ївнаја **д'тєвачка//** стајáчу **їїїє** не в:едєш/ крóме лежáчу// нáда когóс' з **д'тєвачак//** ц'áја Гáлка вáша з'в'тєр// дак ванá **мин'тє** рóги на шїју// не **вс'н'тєла** (із усного мовлення Сузїк Валентини Іванївни); **н'тє/** дак їа ж не пра тєје/ шо тїје **в'тєники//** **їїєздили** на кабїл'ї он загатавл'али// дак вўон ужє **їїєде** на **Чарн'тєгав/** а з Шчїмел'а **їїєдим** на Кан'áтин/ прóдајєт' в Абалóн':ї// і **їїєдим** із Нóвгарада прóдајєт'// в **Мурав'їїє** прóдајєт'// де **в'тєники** прадаїуц:є// бўдим разгл'áдуват' тут їшче **в'тєники** (із усного мовлення Коноваленко Валентини Василївни); **стайїт'/** нечóго/ **їїєла//** хай пабўде в **хлев'тє//** дак чорт' **їїїє** знáје! їак **с'тєла** із десет'ї рáнку і да пав **вóс'мајїє** вєчєра// **н'тє/** ну бўл'ба ж не кóжний ден'/ ну **с'тєл'с'ке** хаз'аїство да (із усного мовлення Ступакової Нїни Петрївни); ванó невелїке за **разм'тєрами//** в цєнтр'ї сєлá је магаз'їн/ де **вс'тє** скупл'áјєц:є// **вс'тє** хóдет' тóко в адїн// тепєр же л'удєї астáлос' **завс'тєм** мáло// шче в цєнтр'ї сєлá је цєрква/ но в цєркву **р'тєдко** хто хóде/ бо ванá нечáсто рабóтаје// в **сел'тє** Жáдав'ї је багáто хат/ но в багат'óх із їїх нехтó не живє/ і вани́ стајат'/ як пўстк'ї// в **сел'тє** їє шкóла// ванá **їм'тєје** три **єтаж'тє//** тудї хóде **ш'тєїс'ат с'тємс'ат** **чалав'тєк//** **д'тєти** їїх вирáшчујєт'/ ухáжујєт'/ і там мóжно **пасєд'тєт'** і ад:ахнўт'// шкóла **їм'тєје** велїк'їє клáси (із усного мовлення Баклицькóї Тетяни Миколаївни); у Жáдав'ї

је три калхóзи/ Парт'ізán/ Чкáлав і **Рас:в'і́ет**// так же багáто земл'і́е в їх// рóстет' зернó/ і **насл'і́едн'і́е** гóди/ **нав'і́ерно**/ пјáт'/ рóстет' картóшку// вс'егдá знáли/ шо жáдавци вс'егда з сáлам **йі́едет**// в кáждом **двар'і́е** је трактарі́// в кáждом дру́гом **двар'і́е** рóстет' картóшку і здају́т// páру **челав'і́ек** на селó// в **сел'і́е** је багáто ву́лиц (із усного мовлення Єрошової Юлії Віталі́ївни); їа **вапи́ч'і́е** їх не пан'і́ма́йу! інт'ерéснíе л'у́де// це ж ішчé начнé **б'і́егат**/ і́есл'і шо/ пан'і́ма́йиш? ішчé бу́де прасі́ц:е знов// **н'і́е**/ прасі́ц:е лáдно/ хто **таб'і́е** їх заплóте/ шо тут **гаман'і́ет**? і шо ми хóчим **тад'і́е**? скажү́/ **д'і́ед**/ хай пабу́де дóма/ не́ма́ паку́да рабóти/ а то **вапи́ч'і́е** вберү́т' (із усного мовлення Лобоска Володими́ра Петро́вича);

3) наявний процес «акання»: хто шо **раскáже**? хто на **гарóд'і** шо **ві́растив**? **ванó** ж за́пи́сује/ виднó/ це в́же? егé?дак от **раскаж'і́ет**// от **пагаман'і́ет**/ јак па жáдавс'ки в нас **гамóнет**// **ванá** казáла/ їа **пасти́ра́йу**// **ра́зам** **паприхóдили** у калхóз// ну/ **раскажү́**/ а ми **наслү́хайм**// а **ванó** **тад'і́е** не бу́де// вчóра **папасме́јалас'е**// ба́би їак **раскáзували**/ а **ванá** за́пи́сувала (із усного мовлення Пономаренка Ю́рія Олексі́йовича); **то́шо** **халóдно**/ дак шо ти хóчиш **це́је**// **зернаве́је**/ мо/ будим са́ди́т' скóро// **зернаве́је** бу́ло в нас **ка́ла двара́**/ **пи́ені́ца**// лавкү́шчи́ дóма сн'і́ег **абме́та́т**// на **парóз'і** ста́виш// і́есл'і от **па́мен'áлос**? а в́друг от шо **па́мен'áлос'е**? у́жé дру́гий зóшит/ **аді́н** у́жé впи́сáла (із усного мовлення Кулі́ш Тетя́ни Микола́ївни); шо ми на **гара́д'і** рóбим? шо ми там і́ще бу́дим **рабү́т**? **марóз** бу́де// **калі́** бу́де? ну/ **падажді́**/ не так **расказáла**// а хто і́ще не впра́вивс'е/ дак і́шчé не **гатóво**// не знат' шо там **рабү́т**// **аневжéж** **н'і́е**! **халóдно**/ **н'і́е**/ **краснагалóвики** је ї **б'і́ели́је**// да/ а **лисичак** не́ма́је в́же// **н'і́е**/ **вани** је// **м'е́лкі́је**/ да не **растү́т**// **вані́** с'і́е́јет' с'і́д'ера́т// **Вита́л'а** **На́д'і** **вазі́в** **ад** їого// **со́тн'у** **зарабү́в**// і все на **аднү́ом** **м'і́ес'ц'і́**// на **аднү́ом**/ у **аднү́ом** **хлев'і́е** і все вс'у́ди// їак **Н'і́ну** с'огóдн'і **па́дкалупáла**// **ванá** кáже/ гу́л'áла// шо забу́ла ї **рашчесáц:е**// а **тад'і́е**/ кажү́/ **наклóни** **адбивáла** **ка́ла Лагуно́вай**/ дак **пришлóс'** **чалав'і́еку** **перевóдит**// тошо **йі́едиш** как раз па рука́м **о́таковó** **ака́ц'і́а**/ **хаді́ла** **Н'і́на**/ **хаді́ла** і кáже шо// не

того **чалав'ї́ка**// шо **ла́стачка**/ **нарма́лно?** **тад'ї́**/ **мо**/ і **палу́чиц:е**// **ванá** **малада́ја**// дак **ванá** мин'ї́ рóги на ши́ју// **ванá** **ві́скачила**// но́ги **дагари́**// їа ку хот' би **капitoм** не! **ванá** ж ісхвáтиц:е і// а **вéчерам** знов прии́ла **тудá**// с'óд'н'і да Н'іни прии́ло/**ванó** у́же увéчер'і нечóго не бу́ло// у́же **накало́ли** (із усного мовлення Сузік Валентини Іванівни); **го́вар**/ **жа́давс'ки́й го́вар**// н'ї́/ дак їа ж не пра **те́је**/ вимета́ли ж **вані́**/ їак і в ба́н'у **хаді́т**// **вані́** ж на заво́д'і не так'ї́е ж// все в́ре́м'је **вані́** са́ми загата́вл'ували/ на́ша ма́тка **рабі́ла** з Га́л'аї **Петро́вай пако́йнаї**// її́здили на **кабі́л'і** он загата́вл'а́ли// дак в'у́он у́же її́де на **Ча́рн'ї́гав**/ а з Шчі́мел'а її́дим на **Ка́н'а́тин**/ про́да́єт' в **Аба́лон':і**// і її́дим із **Но́вгара́да** про́да́єт'// он/ кажу́/ хаз'а́йін/ диві́с'/ де в'ї́еники прада́юц:е (із усного мовлення Коноваленко Валентини Василівни); **ста́йт'** он// **ста́йт'**/ нечóго/ її́ла// хай **пабу́де** в хлев'ї́// хай **пабу́де**! а м'ї́есто **адберу́ом**// **папрóбу́йм**// уста́ла с **пави́бостого** ра́нку/ **паи́ла** на **рабо́ту**/ **парабі́ла** на **рабо́т'і**/ прии́ла до́ма **парабі́ла**// їак с'ї́ла із десет'і́ ра́нку і да **пав** во́с'ма́ї́е вéчера (із усного мовлення Ступакової Ніни Петрівни); **ма́ї́е** село́ назива́јц:е **Жа́даве**// їого́ так назива́јет' че́рез їого **аснава́т'ел'а**/ їі́кого́ зва́ли жа́д// **ванó** невели́ке за **разм'ї́ра́ми**// ра́н'ше мага́з'і́нав бу́ло ба́гато/ тепе́р **аста́лос'** два и́ту́ки// вс'ї́е хо́дет' то́ко в **ади́н**// тепе́р же л'уде́ї **аста́лос'** **завс'ї́ем** ма́ло// бо **ванá** неча́сто рабо́та́је// в сел'ї́ **Жа́дав'і** је ба́гато хат/ но в ба́гат'о́х із її́х нехто́ не живе́/ і **вані́ ста́јат'**/ як пу́стк'і// і **ка́ла** хат вс'егда́ крас'і́во// **ванá** їм'ї́је три ета́ж'ї́// це **адна́** із са́мих вели́ких и́к'у́ол в ра́јо́ні// туди́ хо́де и'ї́с'ат с'ї́мс'ат **чалав'ї́к**// хат'а́ ра́н'ше **тудá** **хаді́ло** наба́гато бу́ол'и// **ка́ла** и́ко́ли ду́же ба́гато зе́лен'і/ і **ка́ла** и́ко́ли вс'егда́ крас'і́во// ба́гато дете́ї хо́дет' гу́л'а́т' да и́ко́ли вн'е уро́кав/ і там мо́жно **паса́д'ї́ет'** і **ад:ахну́т**// **ка́ла** и́ко́ли је два ста́д'іо́ни/ вели́к'ї́ і мали́ї// у фу́дбо́л і **вал'е́їбо́л**/ на дру́го́м **ста́јат'** турн'і́кі/ де то́же зан'і́ма́јец:е д'ї́ети **спóртам**// **прасто́рни́је** **кал'ідо́ри**/ **харо́шиї** **спортза́л**/ і в и́ко́л'і је все дл'а **камфо́ртного** абуче́н'ї́ја дете́ї (із усного мовлення Баклицької Тетяни Миколаївни); у **Жа́дав'і** је три **калхо́зи**/ **Парт'іза́н**/ **Чка́лав** і **Рас:в'ї́ет**// в **асна́вну́ом** **вані́** зан'і́ма́јец:е

*каро́вами/ тел'áтами// прада́ють' тел'áт на мја́со// кару́ов малако́ зда́ють' на
 ба́зи// вані́ їх ра́стїли на мја́со/ патóм вазі́ли прадава́т'// шо жа́давци
 вс'егда з са́лам її́дет'// на зарабу́отк'ї її́здили/ дак із са́лам вс'егда́// шчас
 у́же свин:е́ї не вира́шчу́єт'// в аснaвнóм шчас в кáждом двар'тє́ је
 тра́ктарі́// шо ванá дл'ін:а/ ширóка// весно́й разлива́їц:е/ течé равча́к пасерéд
 ву́лици// течé ванá да са́мого цéнтра селá пуд ма́стóм і тече на Бе́рег (із
 усного мовлення Єрошової Юлії Віталіївни); ішчé бу́де прасі́ц:е знов// н'тє́/
 прасі́ц:е ла́дно/ а де атпyскні́є? а за шо атпyскні́є? а їк'ї́є атпyскні́є/ ік
 ти н'ел'егáл? хто та́б'тє́ їх заплóте/ ік ти вс'о/ у́же не́ма́ тебé в калхóз'ї? а з
 десет'ї́ у́же шо там у менé аста́ча/ у́же' в менé атпyскні́х такі́х їкі́х не
 бу́де// шо тут гаман'тє́т'? хай пабу́де до́ма/ не́ма́ паку́да рабо́ти (із усного
 мовлення Лобоска Володимира Петровича).*

3.2. Граматичні властивості жадівської діалектної мікросистеми, презентовані у мовленні жителів села середнього й молодшого віку

Щодо граматичних властивостей, то поширеним явищем є використання сполучників *да, дак*: ну/ *дак хто шо раскáже? хто на гарóд'і шо ві́растив? нї́/ дак уцé ж на́да мині'тє такий от тей// дак от расказ'тєт'// дак/ кáже/ їа пастира́йу// да і вс'о// так/ гамані/ їак трéба/ да і вс'о* (із усного мовлення Пономаренка Юрія Олексійовича); *дак шо ти хóчиш цéје// да/ ужé будим с'тє́ет' скóро// да// лавку́щий дóма сн'тє́г абметáт'// да// нечóго стра́шного* (із усного мовлення Куліш Тетяни Миколаївни); *сма́тр'а́ хто шче впо́ра́вс'е/ дак і бу́рак'і́ з бу́л'ба́йу/ а хто шче не впра́ввс'е/ дак ішчé не гато́во// хало́дно/ дак не́ма́ тако́го вже// м'є́лки́је/ да не расту́т'// да// уцé так// і все на аднóм м'тє́с'ц'і// да/ ута́к// їак Н'і́ну с'огóдн'і па́дкалупáла// па́клони адбивáла кáла Лагуно́ваї/ дак при́шлос' чалав'тє́ку перево́дит'// дак шо її́ї́? хай ішчé за́втре// їа наго́ју/ дак вана́ мин'тє ро́ги на ши́ју// мене із ру́ог іск'і́нула/ дак чу́т' уста́ла* (із усного мовлення Сузік Валентини Іванівни); *н'тє́/ дак їа ж не пра те́је/ шо тї́је в'тє́ники// дак вóн ужé її́де на Чарн'тє́гав/ дак прода́јет' ужé на ц'у́ом// дак ба́н:и́је/ дубóви́је// круті́ла/ дак/ мо/ час круті́ла// дак хот' у Тара́са вз'ану* (із усного мовлення Коноваленко Валентини Василівни); *дак чорт' її́ї́ зна́је!* (із усного мовлення Ступакової Ніни Петрівни); *на зарабу́отк'і її́здили/ дак із са́лам вс'егда́* (із усного мовлення Єрошової Юлії Віталіївни); *дак заведі́ ж у камп'у́тар'і і печі́ те́је са́ме// дак с'огóдн'і вóн увéчер'і вже при́де/ а за́втре вже не при́де// їа з ї́м пага́ман'у// а то ва́пшч'тє вберу́т'/ дак буди́ш те́је* (із усного мовлення Лобоска Володимира Петровича);

особливості морфологічного рівня презентовано використанням прислівника *завтра*, який має закінчення *—е*, а також дієслова *ходить*, яке має закінчення *—е*: *мо за́втре не ви́йде вже* (із усного мовлення Куліш Тетяни Миколаївни); *дак с'огóдн'і вóн увéчер'і вже при́де/ а за́втре вже не при́де* (із усного мовлення Лобоска Володимира Петровича); *шче в цé́нтр'і села́ је*

цёрква/ но в цёркву р'ѣдко хто хóде (із усного мовлення Баклицької Тетяни Миколаївни);

актуальним явищем серед мешканців Жадового будь-якого віку є фразова приєднувальна частка ну: *ну/ дак хто шо раскáже? ну/ раскажѣ/ ѣак перебирáла бу́л'бу/ не буо́йс'е* (із усного мовлення Пономаренка Юрія Олексійовича); *ну/ падаждѣ/ не так расказа́ла* (із усного мовлення Сузік Валентини Іванівни); *н'ѣ/ ну бу́л'ба ж не ко́жний ден'/ ну с'ѣл'с'ке хаз'а́йство да* (із усного мовлення Ступакової Ніни Петрівни); *ну/ шось цей б'і́знес не пашо́в* (із усного мовлення Єрошової Юлії Віталіївни); *ну с'огóдн'і шче ж у́жé хай Лу'ба бу́л'бу перебирáје* (із усного мовлення Лобоска Володимира Петровича);

функціює інфінітивний суфікс -т' при дієслівній основі на голосний: [писат'], [кричат'], [начинат'], [паказуват']: *убира́т' на́да плóщад'*; *лавку́шчий до́ма сн'ѣг абметáт* (із усного мовлення Куліш Тетяни Миколаївни); *Ната́ша вѣ́нит'/ Н'і́на заку́йт'*; *шо ми там шче б́удим рабѣ́т'?*; *пакло́ни адбивáла ка́ла Лагуно́вай/ дак пришлóс' чалав'ѣ́ку перево́дит'* (із усного мовлення Сузік Валентини Іванівни); *виметáли ж вани́/ ѣак і в ба́н'у ха́дѣт'* (із усного мовлення Коноваленко Валентини Василівни); *і там мо́жно пased'ѣ́т' і ад:ахну́т'* (із усного мовлення Баклицької Тетяни Миколаївни); *патóм вазѣ́ли прадава́т'* (із усного мовлення Єрошової Юлії Віталіївни); *це ж ішчé начне́ б'ѣ́гат'/ ѣ́сл'і шо/ пан'іма́йш?* (із усного мовлення Лобоска Володимира Петровича);

переважно функціонують складені форми майбутнього часу: [буду хадит']: *зернаве́је/ мо/ б́удим садѣ́т' скóро; да/ у́жé б́удим с'ѣ́ѣт' скóро* (із усного мовлення Куліш Тетяни Миколаївни); *шо ми там шче б́удим рабѣ́т'?* (із усного мовлення Сузік Валентини Іванівни); *б́удим разгл'áдуват' тут ішче в'ѣ́ники* (із усного мовлення Коноваленко Валентини Василівни).

У контексті дослідження актуальності жадівської говірки, на нашу думку, цікавим буде порівняти частоту використання жителями села найпоширенішого явища діалекту – дифтонгів *ѣе* та *ѣо*. Так, на 10 випадково обраних речень із усного мовлення жителів села похилого віку дифтонг *ѣе* використовується 9

разів, а *yo* – 3 рази; середнього віку: дифтонг *ie* – 9 разів, *yo* – 7 разів . Щодо молодого покоління, то дифтонг *ie* презентується 8 разів, а *yo* – 2 рази. Отже, помітно, що вищевказаний процес однаково презентується всіма віковими категоріями мешканців Жадового.

Отже, детально дослідивши, проаналізувавши і порівнявши говір носіїв жадівського діалекту трьох вікових категорій, робимо висновок, що з роками він не втрачає своєї актуальності, не стирається часом і не занепадає. Усі фонетичні, синтаксичні й морфологічні явища зберігаються в мовленні жителів села зазначених груп. Особливо яскраво побутують дифтонги, «акання», використовують слово «дак». Попри це, із часом є помітно меншим вживання автентичної, незвичайної й притаманної лише Жадовому лексики. Загалом, це не викликає подиву, адже, логічно, що зі зміною поколінь змінюється й мовлення, тим паче в умовах, коли в Україні відбувається активний перехід в усіх сферах життя на винятково державну мову. Свідома молодь старається слідувати цьому тренду й усе більше на зміну суржику мовленню приходить українська. Значною мірою цю тенденцію спостережено серед тих, хто виїжджає з села на навчання чи роботу до міста.

Якщо взяти до уваги мовлення школярів, то вони, беручи приклад із своїх дорослих рідних, сусідів і просто жителів села, активно послуговуються місцевого говіркою (питання про використання лексики молоддю актуальне й у цьому випадку).

На нашу думку, той факт, то жадівський діалект живе крізь століття й покоління не може не радувати, бо це наше рідне, це історія села, його людей, те, що ідентифікує жителів серед інших, чим відрізняє населений пункт, те, що викликає інтерес гостей Жадового й усмішку немісцевої людини, яка вперше чує незвичне для себе слово. Жителі села мають усвідомлювати унікальність рідного слова, берегти його й продовжувати так само активно, як і нині, ним послуговуватися. Результати цих досліджень дають змогу констатувати, що жадівська діалектна мікросистема східнополіського говору північного наріччя

має риси, які вирізняють її серед сусідніх говірок лівобережнополіської системи, проте більшість фонетичних, граматичних, лексичних особливостей є загальнодіалектними.

ВИСНОВКИ

Народні говори – джерело для досліджень у галузі розвитку мови, адже вони відображають як її історичний розвиток, так і сучасний стан. Завдяки їм можна вивчати мову у синхронії й діяхронії, показувати сучасний стан у порівнянні з тим, у якому вона перебувала декілька століть тому, робити висновки про занепад чи розвиток певного процесу, який наявний у мові. Діалектологія порівняно молода галузь мовознавства, але її ретельно досліджували науковці й нині маємо багато монографій, підручників, статей, що дозволяє опрацьовувати й вивчати теоретичний матеріал із цієї теми. Також нині набувають популярності дослідження цієї галузі у зв'язку з порівняно новими напрямками лінгвістики.

Сучасні норми літературної мови нерозривно пов'язані з місцевими говорами. Вони слугували певним будівельним матеріалом для неї і на їхній основі утворено нову українську літературну мову, і як наслідок – сучасну українську літературну мову.

Предметом дослідження обрано діалектні особливості говірки села Жадове, яке входить до складу поліського наріччя. Орієнтуючись на це, вирішено низку завдань, які полягали у дослідженні історичного шляху української діалектології; в окресленні території поліського наріччя й східнополіського говору, а також у характеристиці його мовних особливостей; у короткому описі історії села Жадове й аналізі його діалектних особливостей на основі усного мовлення жителів трьох вікових категорій.

Нині діалекти поступово виходять із активного вжитку й ними в основному користуються старші жителі певної місцевості, а також подеколи їх використовують у художньому мовленні. На прикладі села Жадове виявлено, що сучасна молодь активно вживає діалекти у своєму мовленні й послуговується ними у повсякденному житті. Звичайно, є ситуації, коли таке мовлення може бути недоречним і незрозумілим, тому в такому випадку респонденти користуються українською мовою. На прикладі найпоширенішого

явище жадівської говірки, дифтонгів *іѐ* та *ѹо* показано, що частота їх використання у мовленні жителів села різного віку є однаковою і тенденції до забуття місцевого діалекту не спостережено.

Аналіз фонетичної системи жадівської говірки східнополіського говору засвідчив, що дифтонгічні сполуки *[іѐ]*, *[ѹо]* збереглися на території північної частини Чернігівської області, а саме в селі Жадове, також поширеним явищем на цій території є «акання». Названі риси є актуальними для всіх трьох досліджуваних вікових груп.

Виявлено, що функційною морфологією особливістю жадівської говірки є явище протези на початку слова; а також поширеним є вказівний займенник *[сеї]*, а найяскравішою синтаксичною особливістю є використання сполучників *да*, *дак*. Також побутує фразова приєднувальна частка *ну*. Усі ці явища є актуальними для всіх трьох досліджуваних вікових груп.

У процесі дослідження лексичного складу жадівської говірки виявлено, що більшість лексем є вузьколокальними лексичними діалектизмами, які вживають лише жителі села Жадове.

Дослідження є практично значущим, адже завдяки йому з'явилася змога описати певний ареал поширення діалектів, а саме – село Жадове, Новгород-Сіверського району (колишнього Семенівського), Чернігівської області. До цього часу вивчали лише його історію без зв'язку з мовленням, хоча ця тема завжди викликала щирий інтерес місцевих жителів, а також гостей села і просто пересічних людей, яким на своєму шляху пощастило спілкуватися з мешканцем Жадового. Отож, беззаперечним є факт перспективи дослідження, поглиблення й розширення цієї проблеми, адже робота не в повній мірі охоплює всі мовні явища зазначеної території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г.Л. Из досвіду видання західнополіських текстів. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 10–16.
2. Аркушин Г.Л. Українські діалектні тексти (до питання методології). *Науковий вісник Волинського національного університету: Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. № 1. С. 3–8
3. Багмут А.Й., Борисюк І.В., Олійник Г.П. Інтонація спонтанного мовлення. Київ : Наук.думка, 1985. 2016 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 247 с.
5. Бережняк В. М. Дослідження В. М. Пащенко в галузі української діалектології. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя* : [збірник наукових праць; відпов. редактор Г. В. Самойленко], 2013. Кн. 2. С. 44–49.
6. Березовська Г.Г. Українська діалектологія : навчальний посіб. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 154 с.
7. Бігусяк М. В. Українська діалектологія: курс лекцій. Івано-Франківськ : Наукова бібліотека ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. 44 с.
8. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. Василевич Г.Я. Визначна діалектологічна праця. *Лесюк Микола Петрович: бібліографічний показчик (до 70-річчя від дня народження)*. 2010. Івано-Франківськ.
10. Ващенко В.С. Переселенські говірки як джерело вивчення активних міжмовних контактів. *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ : Наукова думка, 1965. С. 3–9.
11. Вербич Н.С. Інтонаційний контур фрази в діалектному мовленні. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ, 2017. №1. С. 15–21.

12. Вербич Н.С. Своєрідність членування діалектного мовлення. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С.38–49.
13. Видайчук Т. Л. Фонетичні особливості східнополіського говору північного наріччя української мови (на матеріалі етнографічної спадщини Бориса Грінченка). *Збірник наукових праць «Філологічні студії»*. 2017. № 8. С. 11–16.
14. Ганцов В. М. Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. *Збірник наукових праць «Записки історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук»*. 1923. Кн. 2-3. С. 116–144.
15. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2023. 552 с.
16. Глуховцева К.Д. Діалектоносій як дискурсивна особистість. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 123–129.
17. Глуховцева К.Д. Ментальність діалектоносія та особливості діалектного дискурсу. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 75–84.
18. Глуховцева К. Д. Опозиція старожитні: новожитні діалекти в структурі українського континууму. *Збірник наукових праць «Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького»*. 2011. № 12–12. С. 55–59.
19. Гороф'янюк І. В. Мовні засоби реалізації просторово-часового континууму в діалектному тексті. *Мовознавчий вісник*. 2014. № 18. С. 52–57.
20. Гримашевич Г.І. Варіантність прислівника в діалектному тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 92–99.

21. Гримашевич Г.І. Прислівник тепер і його деривати в українському діалектному просторі. *Збірник наукових праць «Студії з діалектології. Матеріали і дослідження»*. 2017. № 1. С. 22–30.
22. Гриценко П.Ю., Малахівська О. А., Поістогова М. В. Український діалектний фонофонд. Київ : НАН України, 2004. 167 с.
23. Гриценко П.Ю. Ідіолект і текст. *Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко «Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка»*. 2007. С. 16–43.
24. Гриценко П.Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 100–118.
25. Гриценко П.Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць: до 60-річчя проф. О.А. Колесникова*. 2000. С. 9–15.
26. Гриценко П.Е. Феномен діалектного явлення. *Исследования по славянской диалектологии 17: Судьба славянских диалектов и перспективы славянской диалектологии в XXI веке*. 2015.
27. Дель Гаудіо С. Короткий опис діалектних особливостей с. Вишневе Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 96–104.
28. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології / Й. О. Дзендзелівський. Ужгород: Закарпатська обласна друкарня. 1996.
URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Dzendzelivskyi_Yosyp/Konspekt_lektsii_z_kursu_ukrainskoi_dialektolohii/ (дата звернення: 12.09.2023).
29. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 17 с.
30. Железняк М.Г. Складні прийменники в українських східнополіських говірках. *Українське мовознавство*. 1989. Вип. 16. С. 80–88.

31. Залеський А.М. Континуанти праслов'янських *ę* та *a* (після м'яких приголосних) у говорах української мови. *Мовознавство*. 1970. Вип. 3. С. 42.
32. Зевако В. І. Звукові явища на початку слова у східнополіських говірках Новгород-Сіверщини. *«Studia Linguistica»*. 2017. Вип. 11. С. 69–78.
33. Зевако В. І. Про деякі білоруські особливості говірок північної Чернігівщини у зв'язку з проблемами їхнього групування. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 10. С. 39–47.
34. Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів. *Записки НТШ. Т. CXVII–CXVIII*. 1913. С. 33 –375.
35. Історична фонологія української мови / Вакуленко С. В., Даниленко А. І., Ушкалов А. В., Шевельов Ю. В. Харків: Акта, 2002. 1054 с.
36. История городов и сел украинской ССР. Том 25. / Институт истории Академии наук Украины; гл. ред. Тронько П. Т. Киев, 1983. 814 с.
37. Іщенко О.С. Фонотекст як джерело сучасних лінгвістичних досліджень (про перспективу використання «Українського діалектного фонофонду»). *Діалекти в синхронії та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 143–153.*
38. Кірілкова Н.В. Флорономени в говірках Рівненського Полісся. *Діалекти в синхронії та діяхронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 158–161.*
39. Кобиринка Г.С. Діалектний текст як джерело дослідження наголошення особових займенників. *Діалекти в синхронії та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 166–175.*
40. Кобиринка Г. С. Українська діалектологія: витоки та перспективи. *Українська мова*. 2018. №4. С. 92–100.

41. Кобирина Г.С. Український діалектний наголос: прийоми опису. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. 2017. Вип. 1. С. 38–43.
42. Коваленко Б.О. Діалектологічні описи початку ХХ ст. як пам'ятки втрачених говірок. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 179–187.
43. Коваленко Б.О. Рівень вияву діалектності фольклорних записів ХІХ ст. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 176–189.
44. Коваленко Н.Д. Формування діалектної текстотеки: проблема інформаційної достатності. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 190–199.
45. Колеснік Л.Я. Категорія оцінки у просторі діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 218–227.
46. Кумеда О.П. Діалект – ідіолект (текст) – літературна норма. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 229–236.
47. Кумеда О.П. Одна фонетична риса мови творів П. Куліша у світлі словника Б. Грінченка. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. Вип. 2. С. 33–37.
48. Лемещук Л.В. Текст у світлі новітніх теорій пізнання . Філологічні трактати. Т. 3. № 1, 2011.
49. Лесюк М.П. Діалектний текст як засіб презентації граматичних форм частин мови. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 259–270.

50. Лєснова В.В. Структурно-семантичні особливості оцінних висловлень, співвідносних зі складним реченням, у діалектному тексті. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. 2012. С. 111–120.
51. Литвиненко Я. О. Динаміка орнітолексики у східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 241–253.
52. Литвиненко Я.О. Мікротексти як джерело вивчення народних назв птахів (на матеріалі східнополіських говірок). *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. 2017. Вип. 1. С. 165–209.
53. Литвиненко Я. О. Типи просторової поведінки орнітоназв у східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 311–315.
54. Марєєв Д. А. Еволюція підходів до вивчення динаміки українських говірок у вітчизняній та зарубіжній діалектології (XX – поч. XXI ст.) / Д. А. Марєєв, Л. В. Лучкіна. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2018. №6. С. 72–80.
55. Марєєв Д.А. Із спостережень над динамікою вокалізму в східнополіських говірках. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. 2017. Вип. 1. С. 81–89.
56. Марєєв Д. А. Із спостережень за динамікою дієслівної словозміни в сновсько-сеймських говірках східнополіського діалекту. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 322–326.
57. Марєєв Д. А. Із спостережень над динамікою східнополіського діалекту: фонетика. *Українська мова*. 2017. №3. С. 101–112.
58. Марєєв Д.А. Із спостережень над семантикою лексеми віхоть у східнополіському діалекті. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 254–260.

59. Мартинова Г.І. Діалектний текст як підґрунтя класифікації говірок. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 288–299.
60. Мартинова Г.І. До проблеми змінності лексичних одиниць у просторі й часі. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт.–16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 261–270.
61. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наукова думка, 1990. 161 с.
62. Мойсієнко В. М. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 284 с.
63. Мойсієнко В. М. Північноукраїнське наріччя: окресленість у просторі й часі. *Український глотогенез* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Житомир, 13 жовт.–14 жовт., 2015 р. Житомир, 2015. С. 144–166.
64. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. Житомир : Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2006. 450 с.
65. Монахова Т. В. Українська діалектологія. Миколаїв : Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2010. 128 с.
66. Москаленко А.А. Нарис історії української діалектології. Одеса, 1961. 48 с.
67. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови. // *Ізборник*.
URL: <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um161.htm> (дата звернення: 14. 10. 2023).
68. Омельковець Р.С. Західнополіські найменування хаменерію вузьколистого, або іван-чаю вузьколистого (*Chamérion angustifólium* L.) *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 318–324.
69. Основні діалекти української мови // *Українська грамота*.
URL: <https://ukrgramota.kievpereklad.com.ua/dialekt/> (дата звернення: 3.12.2023).

70. Осташ Л., Осташ Р. Варіантність у діалектному мовленні. *Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: До 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка* : тези доповідей Міжнародної наукової конференції (5–7 березня 2008 р., Київ), відп. ред. П. Гриценко, Київ 2008, с.154–157.
71. Павленко С. О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2013. 600 с.
72. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Київ : Наукова думка, 1993. 199 с.
73. Півторак Г. П., Скляренко В. І. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. Київ : Наукова думка, 1988. 277 с.
74. Поістогова М.В. Діалектний текст як джерело вивчення мотивів номінації. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 312–317.
75. Поістогова М. В. Опозиція «чоловічий» : «жіночий» у фітономінаціях східнополіських говірок. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ. 2017. Вип. 1. С. 90–96.
76. Поістогова М. В. Східнополіська ботанічна номенклатура і народна культура. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ, 2017. Вип. 1. С. 336–347.
77. Поістогова М. В. Флороназви східнополіського діалекту у світлі господарської цінності реалій. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 391–396.
78. Рябець Л.В. Діалектний текст – важливе навчальне джерело в курсі “Українська діалектологія”. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 331–336.
79. Рябець Л.В. Кличний відмінок в українському діалектному мовленні. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і*

проблеми лінгвоекнології : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 379–388.

80. Рябець Л. В. Український діалектний словник сьогодні: особливості побудови і проблеми укладання. *Українська мова*. 2019. №1. С. 71–86.

81. Сагаровський А. А. Діаспорний острівець лівобережнополіського діалекту на Воронежчині. *Волинь-Житомищина. Історико-філологічна збірка з регіональних проблем* : зб. наук. праць; відпов редактор В. О. Єршов. Житомир, 2010. Вип. 22. С. 244–250.

82. Семенова О. Діалектологічні дослідження українсько-білоруського полісся: історіографічний аспект. *Народна творчість та етнологія*. 2019. №5. С. 44–50.

83. Сердега Р. Л. Українська діалектологія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.

84. Симоненко І. В. Творення присвійних прикметників у східнополіському діалекті. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 438–441.

85. Синиця І.А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту. *Мовознавство*. 1994. № 2–3.

86. Словник поліських говорів. Укладач П. С. Лисенко. Київ : Наук. думка, 1974. 259 с.

87. Тараненко О.О. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2004. 820 с.

88. Торчинська Н. М. Українська діалектологія. Хмельницький національний університет, 2017. 158 с.

89. Тищенко Т.М. Лінгвогеографічний підхід до репрезентації діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 381–387.

90. Тищенко Т.М. Рибальська лексика східноподільських говірок. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ. 2017. Вип. 1. С. 210–226.

91. Ткачук М.М. Метатекст редуکتивної говірки. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 388–397.
92. Тронько П. Т. История городов и сел украинской ССР : у 26 томах. П. Т. Тронько. – Т. 26. Черниговская область. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АНУССР, 1983. 815 с.
93. Труб В. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі України. *Українська мова*. 2014. № 4. С. 32–43.
94. Ужченко Д.В. Від етнографічних джерел до сучасної фіксації діалектної фразеології. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ. 2017. Вип. 1. С. 136–143.
95. Фроляк Л.Д. Власні імена в назвах рослин. *Культура слова*. 1988. Вип. 34. С. 42–43.
96. Хобзей Н.В. Текст і словник: площини перетину. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 432–439.
97. Холодъон О.М. Діалектний текст у дослідженні семантики дієслова в українських східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 440–450.
98. Холодъон О. М. Дієслівна лексика на позначення темпу мовлення як фрагмент мовної картини світу діалектоносіїв Східного Полісся. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 495–500.
99. Холодъон О. М. Метатекстові висловлювання діалектоносіїв східного полісся: особливості діалектної мови на різних мовних рівнях. *Філологічний часопис*. 2020. №2. С. 87–102.

100. Холодъон О. М. Структурно-семантична організація дієслів у східнополіських говірках. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ. 2017. Вип. 1. С. 144–153.
101. Чешко Г. А. Прислівники на позначення способу носіння одягу в східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 501–502.
102. Юдін О.В. Етнолінгвістичне вивчення народної культури і проблема дефініювання / *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 12–24.
103. Ястремська Т.О. Динаміка діалектних явищ у тексті. *Діалекти в синхронії та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. С. 480–492.

ДОДАТКИ

Для аналізу діалектних явищ села Жадове обрано мовлення автохтонних жителів цієї місцевості старшої вікової категорії (74–92 роки), мешканців середньої (44–64 роки) та молодшої (21–22 роки) вікових категорій. Саме їхнє мовлення у повній мірі відображає всю неповторність говірки, адже вони народилися й нині або живуть у Жадові (як представники старшої та середньої вікової категорії), або мешкають у містах, але часто навідуються до батьківської хатини на малу батьківщину, а тому є безпосередніми носіями діалектизмів. Важливу роль тут відіграє й той факт, що більшість респондентів не мають ніякої освіти, окрім шкільної (у деяких представників і вона є неповною), а саме тому їхньому мовленню не притаманна літературна мова.

Інформацію зібрано у селі Жадове за допомогою мобільного телефона, оснащеного відеокамерою і диктофоном, на які зафіксовано мовлення респондентів. Потім його оформлено письмово у вигляді фонетичної транскрипції, де чітко можна спостерегти найяскравіші діалектні риси жадівської говірки.

Текст № 1

[Калесник А́нна Миха́йлівна// пражива́ју у Чарні́гавс'кѡї о́блас'т'і Семіо́навс'кого ра́јона село́ Жа́даво// ми́н'іѣ тепе́р/ іа со́рак пе́рвого го́да ражд'е́н'іја// ми́н'іѣ вѡс'емс'ат гадо́в// у ва́йну ми́н'іѣ бу́ло тру́дно/ кан'е́шно/ жи́т'// ба́т'ка із ва́йні не бу́ло// бра́ту н'іѣ́чого бу́ло/ да́же не штанѡ́в/ не рубáшки купі́т'// і ми́н'іѣ не ї́пки/ не ко́хти не́ма/ не бу́ло// мене́ до́бре/ шо хрѣсна забра́ла да себе́// брат аста́вс' у ма́тки// у хрѣсна́їѣ іа жи́ла/ у хрѣсна́їѣ в шко́лу хади́ла// хади́ла у чаба́тах/ со́рак дру́гий раз'м'і́ѣр ми́н'іѣ па́шили// чу́т' іа хади́ла// і та́д'іѣ у́же прихо́ди́лос' та́к/ пабу́ол'шала іа/ із хрѣсна́ју хади́ли на бурті́/ бу́л'бу тру́сі́ли/ де карто́шка та́м бу́ла/ крухма́л витру́шували// л'у́пин хрѣсна хади́ла зби́рала/ у стѹ́п'і та́вклá/ пампу́шечки ми́н'іѣ пе́клá/ на п'іѣ́ч падава́ла// ка́лі у́же іа пабу́ол'шала/ іде́ пре́цедáтел'/ не́дале́ко ад хрѣсна́їѣ/ і ка́же/ іевда́к'іја/ Га́л'у дава́ї ми́н'іѣ/ шо́б у канто́ру убо́рич'іца́ї бу́ла// іа/ кан'е́шно/ са́гласі́лас' убо́риччица́ї// па́шла/ тут не́дале́ко бу́ла у хрѣсна́їѣ// та́м шо/ два усло́ни та́к'і́ѣ бу́лі/ шо ту́да с'удá хита́лис'// паа́б:ива́јет'// ну/ із'в'іѣ́сно/ іе́кі́ѣ в канто́ру хади́ли/ де іе́кі́ї та́кі́ї/ шо і ку́рі́ли та́м усé// ну/ іа в па́вчетве́ртого вста́вала/ хади́ла в канто́ру приби́рала все/ а та́м ішче́ бу́ло та́ке́ѣ/ шо́б ішче́ два́ ті́ѣ бу́лі са́бра́н'і́ѣ/ іа́кас' іого́ і забу́ла/ шо у ва́втора́к і в четве́р/ от па́рт'іѣ́іне са́бра́н'і́ѣ і ка́мсамо́л'с'ке/ да́к мо́жно ж бу́ло та́к/ шо і́ес'л'і ка́мсамо́л'с'ке/ ха́ї би ва́ні са́ми хади́ли/ а мене́ пре́цедáтел' за́ставл'áв/ на ка́мсамо́л'с'ке хади́ла са́бра́н'і́ѣ// с'н'іѣ́г бу́в па ка́л'іѣ́ні/ не та́кі́ѣ зі́ми/ іа́к тепе́р// і па́рт'іѣ́іне са́бра́н'і́ѣ/ па́шла іа́ раз у ади́н двѡ́р/ он да Пе́тра́ Андр'іѣ́ичка́вого/ а та́м у двѡ́р за́йшла/ саба́ка ве́лікі́ї ада́рва́вс'е// ну/ іа до́бре/ шо хрѣсна ку́с'т'у́м ми́н'іѣ ру́ка́ви до́вг'і́ѣ бу́лі іѹ́дн ми́н'іѣ па́разривáв ру́ка́ви/ ї́пку па́разривáв// іа при́шла дадо́му і ка́жу хрѣ́снѡї/ та́к/ іа бу́ол'ш у канто́ру не па́йду́// ла́дно/ ка́же/ не і́ди//].

Записано від Колесник Анни Михайлівни.

Народилася 5 січня 1941 року.

Освіта – 7 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 2

[ну шо/ перезимавáли// тад'іѐ шо/ приїѐхав вербóвичик ужé ж у тѐје у на́ше селó/ у Палта́ву// іа пàїѐхала в Палта́ву/ іа ж бу́ла шче малал'ѐтка// за нóрму да́вали шесна́дцет' рубл'ѹов/ а іа іак малал'ѐтка/ тра́ячку мин'ѐ дабавл'áли/ деветна́дцет' да́вали// ну іа два с'езóни їѐздила тудá// на трѐт':її с'езóн пàїѐхали ми// нас із Жáдава бу́ло п́ят' д'ѐвак// ну тут же іа не б́уду перечис'л'áт'/ їк'їе/ он М́ит'інаѐ/ живѹт'/ уцѐ ж ми з н́ими їѐздили рáзам// ну шо/ іа на трѐт':її с'езóн пàїѐхала/ а тепѐр шо/ вані́ тепѐр з пас'óлка заставл'áли на так'їе рабóти/ шо чат́ири рубл'ѐ зарабл'áли/ а менѐ саджáли там із адно́ју/ на кан'ѐ їѐздила// с'ѐли на грѐбку с'ѐно вто пудгрѐбат'/ калѐси тут велі́кије/ збóку/ іа ві́лки заклáла// та́ја с'ѐла на седлó на кан'á// іак кѹон' нас пан'ѹос па калхóзу і при́б'їѐгло/ шо аглóбл'áју в кан'у́шн'у/ а там канáва бу́ла/ аби трóшки/ і ми б там у канáв'і бу́лі// ма́тка с'ї́їѐ д'ѐвачки пришлá ї кáже кóн'уху/ нашо́ ти да́вав тако́го кан'á/ а кáже/ іак да́вав/ еж вані́ хóчет' б́істрого/ дак іа б́істрого дав// дак Тама́ра та́ја лоб разб́їла/ а в менѐ кал'ѐно разб́їте бу́ло// іа д'віѐ нед'їѐлі до́ма сед'ѐла// бригад'ір пришóв і кáже/ тут же да Вавч́ихинаїѐ Пóл'і їѐздив уту́т недалéко/ де вце Сапуні́ живѹт'/ тут же Пóл'а Вавч́ихина хаді́ла с'уді́ виши́ват'// приїѐхав да ї кáже/ знáї́те шо/ ішчѐ тут вербу́йте ї́хн'їх д'ѐвак? дак ми їѐхали/ в Ча́йкинѹом ішчѐ адну́ забрáли// а в Ча́йкинѹом там адна́ д'ѐвка така́/ шо іа ж уже все б́уду казáт'/ дак усе//].

Записано від Колесник Анни Михайлівни.

Народилася 5 січня 1941 року.

Освіта – 7 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 3

[а ми вз'елі/ ішчѐ б два м'ѐсеци на́да дараб́їт' у Палта́в'і/ шоб со́ну мешóк привезті́/ са́хару два мешкі́// ну ми вже не надиві́лис'// пàїѐхали на

Текст № 4

[мин'їє тепер ужé девенóсто гадѹов пудхóде/ с'óмого мáрта бóде девенóсто гадѹов// ну патрóху иче тѹпају// рабóтају патрóху// пражилá вél'ми гáрно/ вс'огó булó/ бáчила// синóк патер'áвс'е// перенóсила// да ус'огó булó// харóшого нечóго не булó/ а тепер так д'їєти жал'їєјет' менé/ приєжджáјет'/ і внўчка/ і прáвнучка/ дагледáјет' менé/ памагáјет' мин'їє// сус'їєди/ спас'їба/ дарагén'к'їје/ ухóдет' мин'їє/ гáрније вél'ми вс'їє кругóm сус'їєди// на менé завїдујет'/ чаму ж їуđї там так не жит'? вс'їє завїдујет'/ шо да тебе і сус'їєди хóдет'/ і вс'о// ну/ так пражилá/ так в óбшчѹом// дајáркају булá/ і свинáркају булá/ і авéчак пáсла/ тѹол'ки кѹоз аднїх не пáсла// і булá ї на прїкалках/ і булá/ і в шкóлу не хадїла/ тѹол'ки павтарá гóда пахадїла в шкóлу// забал'їєла// із сáмого д'їєцтва рабóтала в калхóз'ї// кóнеї пудган'áла в калхóз'ї/ скарадїли/ дак кóнеї пудган'áла// гадѹов булó кѹол'к'ї там мин'їє/ дванáдцет' чи кѹол'к'ї/ дак ужé кóнеї пудган'áла// расписáц'є вм'їєју/ а читáт' нечóго не бáчу ужé і не вм'їєју//].

Записано від Ашомок Парасковії Йосипівни.

Народилася 7 березня 1931 року.

Освіта – 1, 5 класи школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 5

[ган'áли свин:єї пáсти// тад'їє авéчак пáсла/ а тад'їє не знáју/ шо пáсла/ ужé і забўла дáже// тѹок'ї сабáк аднїх не пáсла// невгóдна/ дак шо тепер// ну/ спас'їба дараг'їм ичé раз павтар'áју/ спас'їба дараг'їм сус'їєдам// он Вáрка да менé вхóде і да спас'їба великўшче// не пак'їдáјите менé/ дак спас'їба великén:е// д'акују!].

Записано від Ашомок Парасковії Йосипівни.

Народилася 7 березня 1931 року.

Освіта – 1, 5 класи школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 6

[д'їцтво прахóдило пагáно// жили́ пагáно/ б'ї́дно жили́// у шкóл'ни́је го́ди хаді́ли на рабóту в калхóз/ бестáрки вазі́ли/ сї́ено пудгреба́ли/ каті́ци насі́ли/ усé грóши зарабл'али/ тогó шо б'ї́днас'т' бу́ла у маладі́је го́ди// а тад'ї́е папудраста́ли/ паи́ла на тарф́я́ник раб́йт'/ на тарф́я́нику шо там ми зарабл'а́ли/ шо зарабл'а́ли/ те́је ї пра́једáли/ і бат'ки не ла́јели/ хóд' би де не́буд' рабі́ли// тад'ї́е паи́ли раб́йт' на ї́ванас'ки́ завóд/ на л'нозавóд// на завóд не при́ма́ли/ маладі́је бу́ли/ мали́је// паи́ли папи́та́ли/ шо бу́дите ж при́ма́т' нас/ н'ї́е/ мали́је/ ка́же/ ви шчé// тад'ї́е паи́ли в калхóз/ спра́вку да́ли/ шо вас'емна́дцет' гаду́ов// прихóдим/ д'і́рєктар ка́же/ дак у́жé шо/ д'ї́евки/ папудраста́ли/ ну це так рабóтали// шо ми? зарабл'а́ли// нехтó не пи́та́в/ шо чи ви паду́жа́їте там раб́йт'/ чи н'ї́е/ а ї́шли ї рабі́ли// тад'ї́е в́же за́му́ж паи́ли// за́му́жам то́ж не ме́д бу́в// маладі́је рабóтали у калхóз'и// калхóз усé му́чив нас// де́тєй нараді́ли/ нарасти́ли// сла́ва бо́гу/ д'ї́ети пу́т'а́шчи́їє// із чалав'ї́екам пражи́ли вс'у жи́с'т'// у́жé пи́дис'а́т із лі́шин'ім// на́рма́лно жили́// і тепе́р/ сла́ва бо́гу/ шче жи́вѹ́ом// с'ї́емдес'ат два го́ди в́же ми́н'ї́е//].

Записано від Костіної Варвари Ігорівни.

Народилася 14 квітня 1949 року.

Освіта – 10 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 7

[маладі́је ж так не зна́јет'/ ку́да се? ми ж у клуб хаді́ли/ гул'а́ли в клуб'ї/ танцава́ли/ спєва́ли// не те́је/ шо патóмимос'/ дак у́жé не ду́жали/ а ден' рóбим/ а ну́оч гул'а́їм// сва́д'би бу́ли/ вес'о́ліје сва́д'би бу́ли/ і танцава́ли/ ї спєва́ли/ і все д'ї́єлали// сва́д'би да і все// а ко́жен ден' рабі́ли// па нед'ї́єлах гул'а́ли на

*сва́д'бах// на сва́д'бах гул'а́ли і їкíјес' перéзивки і шо там тóуки не бу́ло/ на тих
сва́д'бах// ну харашо́ в о́бчи́уом// те́пер так нема́је// те́пер не те́је/ шо на́да//].*

Записано від Костіної Варвари Ігорівни.

Народилася 14 квітня 1949 року.

Освіта – 10 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 8

*[тіс'еча деветсо́т со́рак трéт'ого го́да ражд'én'і́ја// раді́лас'е у семі́ї/
нас бу́ло се́меро дете́й у ба́т'ка// че́тверо бу́ол'шен'ких адна́ї́ї бу́ло ма́тки//
та́ја ма́тка вме́рла// ба́т'ко уз'а́в дру́гу ма́тку// у дру́гаї́ї то́же раді́лос'е
че́тверо дете́й// ми жили́ ду́же б'і́едно// ду́же в т'ежо́лих усло́ви́ях// не бу́ло
нечо́го не ї́єсти н'і́е в чу́ом хади́т'/ не пи́т'/ у калхо́зі ра́біли з пе́рвого клáса
жiз'н'і втро́х ми/ іа́ і ма́ја сестра́ По́л'ка/ і брат Ба́ріс// Ко́л'а був малéн'ки́/
и́че в калі́с'ц'і лежа́в/ іак ба́т'ко вмер// ба́т'ко вмер// ма́тка нас не в си́лах бу́ла
не пракармі́т'/ не ад'і́ет'/ і ми рабо́тали в калхо́з'і// іа́ па́сла свин:éї/ По́л'ка/
сестра́/ тро́шки за мене́ ме́нша/ па́сла тел'а́т у калхо́з'і// тад'і́ї па́л'і́зли на
и́татах// у и́тату́ ра́біли// По́л'ка на тел'а́тнику/ сестра́// іа́ на
свин:амáтках// а тад'і́ї н'і́єчим бу́ло жи́т'/ дак іа́ завербава́лас'// при́їезджа́в
вербо́вичик із Насу́овки// вербава́в нас на буракі́// нам бу́ло и́че на петна́ц:ет'
гаду́ов/ тут іи́чє адна́ д'і́євка бу́ла така́ја сирата́/ і нас не брав вербо́вичик/
дак ми про́хам прасі́лис' і пла́кали/ і до́ма н'і́єчого не ї́єсти/ не шо/ і нас тро́је/
и́чита́ї/ дете́й/ і ма́тка// дак ву́он нас завербава́в і сказа́в нам/ шо не
признава́їтес' же/ шо вам на петна́ц:ет' гаду́ов// а каж'і́ет'/ шо ви вже
взро́сли́їє// па́ї́їєхали з взро́слими жéничинами з вели́кими таки́ми/ шо ї́м у́же
вели́ки́їє го́ди бу́лі// дак там нам два гекта́ри бураку́ов іак усучет'/ а ми́н'і́ї
петна́ц:ет' гаду́ов// і ми хо́дим/ па́да́їм/ не паду́жа́їм нечо́го/ адна́ с'а́ја Ка́т'а
Чепчи́х'іна/ мо/ ти/ Ва́рка/ зна́їиш/ дак та́ја устро́јелас' ваду́ вазі́т'// дак ваду́
вазі́ла/ а іа́ два гекта́ри бураку́ов ду́плава́ла// на віса́дки хади́ла// віса́дки с'і́їє*

гарцава́ли/ таки́је меши́кі па с'тѣмдес'ат к'ілагра́м/ да пуд патало́к ісклада́т'
було́// дак д'тѣвки вели́к'і́е ті́је/ здра́вен:і́је// а іа куді́/ іа ж/ іак уце́й па́лец/
суха́ја/ і мешо́к мин'тѣ т'егну́т'//].

Записано від Воробей Марії Прохорівни.

Народилася 14 травня 1943 року.

Освіта – 7 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 9

[там жи́ла адна́ сус'тѣдка в їх// у ї́їѣ́ був ади́н син// сус'тѣдка та́ја паба́чила/ шо іа так кр'тѣ́нко рабо́тају/ і все// і вана́ іак приста́ла да мене́/
Мару́с'ка/ у мене́ се́й раз Л'о́н'ка при́іде з а́рм'і́ї/ мѹо́й син/ дак ми тебе́ за́муж
заберѹ́ом/ ти не бу́диши тут// іа ба́чу/ іак ти тут страда́јиш// ої/ скѹо́к'і ти
тут рабѹ́отачки ро́биши/ дак ми/ Мару́с'ка/ тебе́ заберѹ́ом// бу́диши за ма́јі́м
Л'о́н'кају за́мужам/ іа тебе́ жал'тѣ́т' бу́ду і все// вѹо́н ско́ро при́іде// і вже
Л'о́н'ка се́й пришо́в із а́рм'і́ї// ба́ба та́ја расказа́ла/ тут у нас така́ја д'тѣ́вка іе/
при́їѣ́хала/ шо вана́ ї́м не на́да не́ја́к/ і н'тѣ́где їуо́ї д'ева́ц:e/ дак ми ї́їѣ́
заберѹ́ом// іди́/ купи́ б'і́л'ет да наведі́/ па́йди да ї́їѣ́// іа ж іого́ у вѹо́ч'і не
ба́чила// вѹо́н мене́ не ба́чив/ а іа іого́ не ба́чила// да наведе́ш у к'іно́/ а та́д'і́е ми
ї́їѣ́ зра́зу заберѹ́ом да себе́ ад і́х// ну/ Л'о́н'ка те́ї/ іа іого́ не ба́чила// чу́ју/
саба́ка на́ш забреха́в// іа да вакна́/ дивл'у́с'/ і́кі́йс' хло́пец ста́јі́т' ка́ла вакна́//
ду́мају/ шо вано́ за хло́пец// вихо́жу на ву́лицу// вѹо́н/ дра́с'т'е/ іа ку/ дра́с'т'е// а
це ти/ Мару́с'а? іа ка́жу/ іа// а іа Л'о́н'ка// ти зна́јиши ма́ју ма́му Акса́ну// іа
ка́жу/ зна́ју/ ми з іо́ју вс'егда́ гамо́ним/ дру́жим// вана́/ ка́жу/ мене́ уважа́је//
вѹо́н ка́же/ дак от ма́ма сказа́ла/ шоб іа купи́в б'і́л'ет і тебе́ на́вјуо́в у к'іно́/ і
сеча́с же тебе́ ми заберѹ́ом да себе́// іа тебе́ заберу́ за́муж за себе́/ бу́диши жи́т'
у нас// тут ти лі́и́н'а// в і́х було́ тро́је дете́ї/ у сестри́ у ма́јі́ѣ і чала́в'тѣ́к/ і
Ма́н'а/ і іа там ішче́/ іак бал'а́чка на лоб/ сед'тѣ́ла// а вѹо́н/ хло́пец те́ї/ та́кі́й// іа
була́ малада́ја/ крас'і́ва// і хло́пец те́ї мене́ іак паба́чив/ і вѹо́н аж за́калаті́вс'е/

Ма́шечка/ ід'о́м у к'іно́/ ід'о́м їа тебе́ заберу́// а їа падиві́лас'/ а ву́он мин'тє́ їак не панра́вивс'/ малє́н:иї втакі́й/ некрас'і́виї//].

Записано від Воробей Марії Прохорівни.

Народилася 14 травня 1943 року.

Освіта – 7 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 10

[а шче там аді́н був хло́нец/ то́же хат'тє́в менє́// а їа купі́ла плáт':е такє́је/ матє́р'ї́ја сін'а і втак каверл'учечки/ а матє́р'ї́ја тє́мна сін'а// от її́єдим у с'т'є́п'/ і ву́он її́єде у с'т'є́п'/ теї́ хло́нец// ву́он вс'єгда́ ка́ла менє́ саді́ц:е на скам'тє́йку на маши́н'і і ка́же/ Ма́ша/ зна́їш шо// їа ку/ шо? ти такòје матє́р'ї́ї шо́б не́ко́л'і не бра́ла на плáт':е// їа ка́жу/ чо́го? па́таму́ шо ти малада́ја/ крас'і́ва д'тє́вка/ а такє́је плáт':е некрас'і́ве купі́ла// і їа в ц'у́ом плáт':і у клуб паи́ла// купі́ла ж/ у менє́ там паи́ла адна́ ба́ба/ і їа паи́ла в теї́ клуб// ву́он ка́же/ ванó таб'тє́ не їд'о́м// ти ба́чила/ в нас у клуб'і нехто́ в такі́х тє́мних плáт':ах не хо́де/ купл'а́ї с'в'тє́тлен'ке// їа ка́жу/ а їа зарабі́ла кап'тє́йку/ да́к їка́ја м'ін'тє́ матє́р'ї́ја папа́лас'/ таку́ју їа і купі́ла в́же/ такє́је во їа і купі́ла на плáт':е/ да́к в́це ї ха́жу//].

Записано від Воробей Марії Прохорівни.

Народилася 14 травня 1943 року.

Освіта – 7 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 11

[ну/ да́к хто шо раска́же? хто на гаро́д'і шо ві́растив? нї́є/ да́к у́цє́ ж на́да міні́тє́ та́кий от те́й// ванó ж за́пи́су́је/ видно́/ це в́же? е́гє?да́к от раска́ж тє́т// от пагама́н тє́т'/ жа́ка́вс'ки в нас гамо́нет// у лї́єс хо́дите

на грибі? вана казала/ їа пастира́ў// јэсл'і шо/ дак/ кáже/ їа пастира́ў// да і вс'о// так/ Валенти́на! шо? скѹ́ол'ки гаду́ов рóбиш даја́ркаї у́жэ? о! уце́ стѹ́ол'ки гаду́ов у́жэ// рáзам паприхóдили у калхóз// ну/ раскажѹ́/ їак перебирáла бўл'бу/ не бў́йс'е// ви гаман'тѣт'/ а ми паслѹ́хайм// а вано́ тад'їе не бў́де// негдѣ/нечóго// вчóра папасмејалас'е// гаманѹ́/ їак трѣ́ба/ да і вс'о// їак їе// ба́би їак раскáзували/ а вана́ запісувала// три́дцет' три гóди у́жэ// егѣ? а їа не абрат'ів вні́ман'їа//]

Записано від Пономаренка Юрія Олексійовича.

Народився 6 травня 1968 року. Освіта – спеціаліст,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 12

[пан'áтно! м'ѣ́лкије м'ѣ́лкије// тóшо халóдно/ дак шо ти хóчиш цѣ́је// і вла́ги нема́// за́суха// абѹ́ дóшчик праїшóв// нема́ бў́л'ш нечóго/ шо шче? о їак! зернавѣ́је/ мо/ бў́дим садѹ́т' скóро// да/ у́жэ бў́дим с'тѣ́ет' скóро// убирáт' на́да плóшчáд'// (прізвище жителя села) пайѣ́хав/ мо/ с'тѣ́ет' у́жэ з з'ат'ам// ікѣ́је? а вѹ́н їогó с'тѣ́је? а вѹ́н зернавѣ́је не с'тѣ́је! зернавѣ́је бу́ло в нас кáла дварá/ пиені́ца// сеї гѹ́од пиені́ци багатѣ́н:о в їогó бу́ло// да// лавкѹ́шчий дóма сн'тѣ́г абметáт'// на парóз'і стáвиш// їе сл'і от памен'áлос'? а вдруг от шо памен'áлос'е? пишѹ́/ хаї дармá/ нечóго стра́иного// у́жэ дрѹ́гий зóшит/ адѹ́н у́жэ вписáла// да// нечóго стра́иного/ ой! мо зáвтре не вѹ́йде в́же// їа ж казала јемѹ́/ д'тѣ́д/ ти ж у́жэ//]

Записано від Куліш Тетяни Миколаївни.

Народилася 9.04. 1978 року. Освіта – середня,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 13

[На́таша ві́пит'/ Н'і́на заку́сіт'/ шо ми на гаро'д'і ро́бим? бу́л'бу тепе́р/
 мо/ перебира́јім/ шо ми там и́че бу́дим раби́т'? а и́че шо ро́бим? у с'тётки
 та́рим// бурак'і́ и́шче не гато́виви́є/ мо́рква тож и́шче н'тё́// а и́че шо? маро́з
 бу́де// ка́лі бу́де? ну/ падажди́// не так расказа́ла// сматр'а́ хто и́че впо́ра́вс'є/
 да́к і бурак'і́ з бу́л'ба́йу/ а хто и́че не впра́вивс'є/ да́к и́шче не гато́во// шо и́че?
 не зна́йу// не знат' шо там раби́т'// аневже́ж н'тё́! хало́дно/ да́к нема́ тако́го
 вже́// н'тё́/ красагало́вики је́ і б'тё́ли́є// да ти шо? да/ а лиси́чак нема́́є вже́//
 н'тё́/ вани́ је́// м'е́лкі́є/ да не расту́т'// с'тё́је// вани́ с'тё́јет' с'ід'ера́т// у сус'тё́да
 мого́// на́д'а купл'а́ла/ Вита́л'а На́д'і ва́зі́в ад' його́// со́тн'у зара́бі́в// и́час
 іскажу́// з девено́стого го́да// ск'уо́л'ки се вже́? да/ три́дцет' три го́ди// да// уце́
 так// і все на адну́ом м'тё́с'ц'і́// негде́ неку́ди// на адну́ом/ у адну́ом хлев'тё́ і все
 вс'у́ди// да/ ута́к// і́ак Н'і́ну с'ого́дн'і па́дкалупа́ла// ка́жу/ де бу́ла Ва́л'а? ва́на
 ка́же/ гул'а́ла// де Н'і́на гул'а́ла? і́а ка́жу/ так/ гул'а́ла/ шо забу́ла і́ раи́чеса́ц'є//
 а та́д'тё́/ ка́жу/ гул'а́ла// па́клони адбива́ла ка́ла Ла́гуно́вай/ да́к пришо́с'
 чалав'тё́ку перево́дит'// упала́! і́ак у́то Н'і́на на ве́л'іку впа́ла// і́а ду́мала/ мо/
 знов// а хтос' ака́ц'і́у віру́бав// тошо і́ї́диш как раз на рука́м отако́во ака́ц'і́а/
 там ку́шчик мале́н'ки́ на сте́жц'і́ в'уо́н// ка́жу Н'і́н'і/ че́рез тебе́ и́че// хади́ла
 Н'і́на/ хади́ла і́ ка́же шо// ка́жу/ Н'і́на/ ну чи пра́вди че́рез тебе́? н'тё́/ і́а ка́жу/
 і́а його́ у во́чи не ба́чила/ не того́ чалав'тё́ка// Н'і́на/ шо ла́стачка/ нарма́л'но? не
 и́чи́стилас'? да́к шо і́ї́ї́? хай и́шче за́втре// ва́на ж агрес'і́вна́ја д'тё́вачка//
 ста́ја́чу і́ї́ї́ не ве́де́ш/ кро́ме лежа́чу// лежа́чу не падо́ужа́јім// і́ шо// це́је/ на́да
 кого́с' з д'тё́вача́к// шо́б з дво́х ба́куо́в держа́т'// та́д'тё́/ мо/ і́ палу́чиц'є// Та́н'а
 кри́чи́т'/ легла́/ це́ та́ја/ шо легла́/ реве́// ц'а́ја Га́лка ва́ша з'в'тё́р// ва́на
 малада́ја// ро́ги у две́ри встра́ми́ла// і́а наго́ју/ да́к ва́на ми́н'тё́ ро́ги на ши́ју//
 ва́на ві́скачила// і́а впа́ла утако́во// но́ги дага́рі// Та́н'а кри́чи́т'/ бе́гі́ бего́м// і́а
 ку́ хот' би ка́пито́м не! ва́на ж і́схва́тиц'є і́// не вс'н'тё́ла// мене́ із ру́ог і́ск'і́нула/
 да́к чу́т' уста́ла// заи́чемі́лас'// ретава́ли/ ја́к ма́гли// а ве́чера́м знов пришо́ла

*тудá// с'од'н'і да Н'іни пришло/ванó уже увéчер'і нечóго не булó// ужé накалóли/
дак//]*

Записано від Сузік Валентини Іванівни.

Народилася 12.03. 1969 року. Освіта – училище,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 14

*[а чо́го ж там бу́л'ба/ а не це́їе? у ко́го се так? вѹ́он Л'у́б'і/ шоб те́је/ го́вар/
жа́давс'киї го́вар// н'ѣ́/ дак їа ж не пра те́је/ шо ти́је в'ѣ́ники// вимета́ли ж
вани́/ їак і в ба́н'у хади́т'// вани́ ж на заво́д'і не так'ї́е ж// вимета́ли// кан'е́шно/
мја́гкими// все вре́мје вани́ са́ми загата́вл'ували/ ти́је ж/ хто мете́// на́ша
ма́тка раби́ла з Га́л'аї Петро́ваї пако́їнаї// їѣ́здили на каби́л'і он загатавл'а́ли//
теї гѹ́од/ їак Вита́л'а замен'а́в// а се/ ка́же/ купи́в дес'// дак вѹ́он ужé їѣ́де на
Чарн'ѣ́гав/ дак прода́јет' ужé на цѹ́ом// у Шчі́мел'і там ус'ѣ́гда// а з Шчі́мел'а
їѣ́дим на Кан'а́тин/ про́дајет' в Абало́н':і// і їѣ́дим із Но́вгарада про́дајет'// в
Мурав'їѣ́ про́дајет'// а в Семја́навиц'і в Тара́са про́дајет'// і ба́н:и́је да́же је у
ц'огó у В'іт'і чи як їогó// дак ба́н:и́је/ дубо́вије// он/ ка́жу/ хаз'а́їн/ диві́с'/ де
в'ѣ́ники прада́їуц':е// у Тара́са із держакóм/ їа шос' ста́ла/ круті́ла/ дак/ мо/ час
круті́ла// бу́дим разгл'а́дуват' тут і́шче в'ѣ́ники// сам/ ка́же/ не спосо́бний/ дак
хот' у Тара́са вз'ану//]*

Записано від Коноваленко Валентини Василівни.

Народилася 26.12.1971 року. Освіта – середня,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 15

*[ста́їт' он// ста́їт'/ нечóго/ їѣ́ла// хай пабу́де в хлев'ѣ́// дак чорт' їїѣ́ зна́је!
хай пабу́де! а м'ѣ́сто адберѹ́ом// папрóбуїм// уби́лас' у пух і в прах! ута́к! за*

ден'// устала с павшо́стого ра́нку/ пашла́ на рабо́ту/ парабі́ла на рабо́т'і/ пришла́ до́ма парабі́ла// пришла́ бу́л'бу/ їак с'ї́ла із десет'і ра́нку і да пав во́с'маї́е ве́чера// і так ко́жний ден'// н'ї́е/ ну бу́л'ба ж не ко́жний ден'/ ну с'ї́л'с'ке хаз'аї́ство да// отак// вс'о/ бу́ол'ш нечо́го не раска́жу//].

Записано від Ступакової Ніни Петрівни.

Народилася 25.11.1979. Освіта – середня,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Текст № 16

[ма́је село́ назива́їц:е Жа́даве// його́ так назива́јет' че́рез його́ аснава́т'ел'а/ їко́го зва́ли жа́д// ванó невелі́ке за разм'ї́рами// в це́нтр'і села́ је магаз'ї́н/ де вс'ї́е скупл'а́їц:е// ра́н'ше магаз'ї́нав бу́ло бага́то/ тепе́р аста́лос' два шту́ки// вс'ї́е хо́дет' то́ко в ади́н// ра́н'ше в це́нтр'і села́ вс'егда́ бу́ло л'у́дно// тепе́р же л'уде́ї аста́лос' завс'ї́ем ма́ло// шче в це́нтр'і села́ је це́рква/ но в це́ркву р'ї́едко хто хо́де/ бо вана́ неча́сто рабо́таје// в сел'ї́е Жа́дав'і је бага́то хат/ но в багат'о́х із їїх нехто́ не живе́/ і вані́ стаја́т// јак пу́стк'і// в жили́х же ха́тах вс'егда́ крас'ї́вије клу́мби// хаз'а́їєні наса́жујет' бага́то цвeтѹ́ов/ і ка́ла хат вс'егда́ крас'ї́во//]

Записано від Баклицької Тетяни Миколаївни.

Народилася 9 січня 2001 року.

Освіта – вища,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Нині проживає в м. Київ, але часто приїздить у село до батьків

Текст № 17

[в сел'ї́е їе шко́ла// вана́ ім'ї́є три ета́ж'ї́е// це адна́ із са́мих вели́ких шкѹ́ол в ра́їо́ні// туди́ хо́де ш'ї́їс'ат с'ї́мс'ат чалав'ї́ек// хат'а́ ра́н'ше тудá хаді́ло

набагато бую́л'ш// мо́же/ раз в де́сет// ка́ла шко́ли ду́же бага́то зе́лен'і/ бага́то клумб// д'ѐти їх вира́шчу́єт'/ уха́жу́єт'/ і ка́ла шко́ли вс'єгда́ крас'іво// бага́то дете́й хо́дет' гул'а́т' да шко́ли вн'є уро́кав/ і там мо́жно пасед'ѐт' і ад:ахну́т// ка́ла шко́ли је два стад'іо́ни/ вели́к'і і мали́ї// на вели́куо́м д'ѐти гул'а́єт' у футбо́л і вал'е́йбо́л// на дру́гуо́м стаја́т' турн'і́кі/ де то́же зан'іма́єц:є д'ѐти спо́ртам// шко́ла ім'ѐ́є вели́к'і́є клáси/ прасто́рни́є кал'ідо́ри/ харо́шиї спортза́л/ і в шко́лі је все дл'а камфо́ртного абу́чен'і́я дете́ї//]

Записано від Баклицької Тетяни Миколаївни.

Народилася 9 січня 2001 року.

Освіта – вища,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Нині проживає в м. Київ, але часто приїздить у село до батьків

Текст № 18

[у Жа́дав'і је три калхо́зи/ Парт'іза́н/ Чка́лав і Рас:в'ѐт// в аснавну́ом вані́ зан'іма́єц:є каро́вами/ тел'а́тами// прада́ју́т' тел'а́т на мја́со// кару́ов малако́ зда́ју́т' на ба́зи// так же бага́то земл'ѐ в їх// ро́стет' зерно́/ і пасл'ѐдн'і́є го́ди/ нав'ѐрно пја́т// ро́стет' карто́шку// ра́н'ше на́ше село́ сла́вилос'є тим/ шо в л'уде́ї було́ бага́то свин:е́ї// вані́ їх расті́ли на мја́со/ на са́ло// пато́м вазі́ли прадава́т// вс'єгда́ зна́ли/ шо жа́давци вс'єгда з са́лам йѐдет'// на зарабу́отк'і йѐздили/ дак із са́лам вс'єгда́// и́час у́же свин:е́ї не вира́шчу́єт'// в аснавну́ом и́час в ка́ждом двар'ѐ је трактари́// в ка́ждом дру́го́м двар'ѐ ро́стет' карто́шку і зда́ју́т'// во́зет' пато́м у це́нтер села́// при́ежа́єт' ху́ри/ забира́єт' карто́шку// зан'іма́єц:є л'у́де в нас гарбуза́ми// вира́шчуван':ам гарбузу́ов// ну їх небага́то в нас л'уде́ї так'іх// па́ру чела́в'ѐк на село́// в ц'у́ом гаду́ л'у́де про́бували расті́т' гурк'і́// ну/ шось цей б'і́знес не пашо́в// в сел'ѐ је бага́то ву́лиц/ Субо́тавка/ Дру́жби/ Ве́рби// Мала́та́рс'ка сла́виц:є тим/ шо вана́ дл'і́н:а/ широ́ка// весно́ї разлива́јиц:є/ течé равча́к пасере́д ву́лицы// с ха́ти без чабу́от не

вийдиш// течé ванá да сáмого цéнтра селá пуд мастóм і тече на Бéрег// з Бéрега течé в́же на Забалу́от':е// Забалу́от':е/ це балóто/ там/ де л'у́де лóвет' рíбу//]

Записано від Єрошової Юлії Віталіївни.

Народилася 23 квітня 2002 року.

Освіта – 11 класів школи,

с. Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Нині проживає в м. Чернігів,

але часто приїздить у село на достатньо довгий час

Текст № 19

[дак заведі́ ж у камп'у́тар'і і печі́ тéје сáме// ти ж у шко́лу на́че ходиш? їа вапи́ч їé ї́х не пан'іма́йу! інт'ерéснiје л'у́де// це ж ішчé начне́ б'т́егат'/ їéсл'і шо/ пан'іма́йиш? ішчé бу́де прасі́ц:е знов// н'т́е/ прасі́ц:е ла́дно/ а де атпускні́је? а за шо атпускні́је? в'у́он не б́иче/ нав'т́ерно/ в ц'у́ом// а ї́к'і́је атпускні́је/ і́к ти н'ел'егáл? хто таб'т́е ї́х заплóте/ і́к ти вс'о/ у́жé не́ма́ тебé в калхóз'і? у́жé менé перевелі́// да десет'і́ плóтет'/ а з десет'і́ у́жé шо там у менé астáча/ у́жé нал'і́чкаї даі́ут'// у́жé' в менé атпускні́х такі́х ї́кі́х не бу́де// шо тут гаман'т́ет'? і́ шо ми хóчим тад'т́е? ну с'огóдн'і́ шче ж у́жé хай Л'у'ба бу́л'бу переби́ра́је/ дак с'огóдн'і́ в'у́он увéчер'і́ в́же прі́де/ а зáвтра в́же не прі́де// їа з ї́м пагаман'у́// скажу́/ д'т́ед/ хай пабу́де до́ма/ не́ма́ паку́да рабóти/ а то вапи́ч т́е вберу́т'/ дак бу́диш тéје// як уберу́т' їогó/ дак напóйм і́ накóрмим!]

Записано від Лобоска Володимира Петровича.

Народився 11 лютого 1959 року. Освіта – середня,

с. Жадове Семенівського району Чернігівської області

АНОТАЦІЯ

Пономаренко Л. Ю. Особливості жадівської говірки східнополіського говору поліського наріччя.

У магістерській роботі увагу акцентовано на проблемі становлення й розвитку такої науки як діалектологія загалом і на окремому її елементі – північному наріччі зокрема. Окреслено поняття східнополіського говору, подано його мовні особливості, які внаочнено прикладами. Під час дослідження за основу взято мовлення жителів села Жадове Новгород-Сіверського району Чернігівської області, яке відрізняється своєю самобутністю і наповненістю, різноманітними діалектними явищами й незвичними для пересічного українця лексичними одиницями. Представлено коротку історію вищезазначеного населеного пункту, а також фонетичні, граматичні й лексичні особливості мовлення його мешканців.

Ключові слова: говір, діалектологія, ареальна лінгвістика, Полісся, носій діалектного мовлення, ареал.

Ponomarenko L. The Peculiarities of Zhadove's Talk of Skhidnopoliskiy Speech of Poliskiy Dialect.

The master's work is respectfully focused on the problem of formation and development of such a science as dialectology in general and on it's individual element the Northern dialect in particular. Outlined the concept of Eastern Poliskiy dialect presented its language features, which are fixed with the examples. During a research for the basis the broadcast of the inhabitants of the village of Zhadove of Novgorod-Siversky district of Chernihiv region was taken, which is different with its own identity and it's fullness of various dialectical phenomena and unusual for the average Ukrainian lexical units. Presented a brief history of the above settlement as well as phonetic, grammatical and lexical peculiarities of speech of its inhabitants.

Keywords: dialect, dialectology, areal linguistics, Polissia, dialect speaker, area.